

sprogforum

tidsskrift for sprog- og kulturpædagogik
nummer 32, dec. 2004

Julen 2004 – Vinduer mod verden

Forord **Vinduer mod verden** 1 Anne-Sofie Dideriksen & Tanja Jessing, **Tyskland i verden** 3 Ernst-Ullrich Pinkert, „**Rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark**“. Arthur Schnitzlers danske forbindelser 9 Inger Sørensen, **Wahlverwandschaften - dansk og tysk kultur- og musikliv 1760 - 1914** 16 Bjarne Christensen, **Den fjerne mundtlighed** 22 **Godt Nyt** 29

Redaktionen for nr. 32: Annegret Friedrichsen

Indhold

Forord: Vinduer mod verden(

Kronik [Anne-Sofie Dideriksen & Tanja Jessing: Tyskland og verden om kultur i sprogundervisningen.](#)

[Ernst-Ullrich Pinkert: ...rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark". Arthur Schnitzlers danske forbindelser.](#)

[Inger Sørensen: Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland \(1760 - 1914\).](#)

[Bjarne Christensen: Den fjerne mundtlighed - om fraværet af den mundtlige dimension i fjernundervisningen.](#)

Godt nyt & Andet godt nyt

Forord: Vinduer mod verden

Med dette julenummer, årets sidste nummer, med titlen 'Vinduer mod verden', runder Sprogforum sin 10. årgang. Som i de sidste to år består årets sidste halve nummer ikke alene af bibliografier, men af en række forskellige artikler. I år kredser de fire udvalgte artikler om forskellige aspekter af et muligt sprogligt og kulturelt udblik mod verden, nemlig emnerne: kultur i sprogundervisningen med vægt på billeder i tyskundervisningen, kulturudveksling med vægt på to vinkler på de indbyrdes relationer og påvirkninger mellem østrigsk /tysk og dansk kulturliv samt fjernundervisningens muligheder for kommunikation over afstand med vægt på overvejelser over vilkårene for den mundtlige dimension. Nogle af artiklerne i dette nummer er altså ikke direkte relateret til sprog- og kulturpædagogik, men kan forhåbentlig være til inspiration som baggrund for det pædagogiske arbejde.

Samtidig er dette Sprogforums sidste såkaldte jule- eller årsafslutningsnummer idet vi fremover vil koncentrere os om de tre årlige hele numre, mens det sidste halve nummer bliver skåret væk pga.

tidsskrifternes forringede økonomiske forhold i dag. Sprogforum vil dog derudover fortsætte som det plejer. Den redaktionelle proces, som nu har fungeret igennem et årti, har vist sig at være særdeles produktiv og levedygtig, og da mange læsere har spurgt os om den, vil vi her kort beskrive den:

Sprogforum redigeres på flere niveauer: Storgruppen, som p.t. består af 22 medlemmer, har til opgave at lægge de overordnede rammer for udgivelsen, fastlægge temaerne for de kommende numre samt evaluere de udkomne numre. Denne gruppe mødes et par gange om året og udpeger bl.a. her for hvert nummer en temagruppe som skal være ansvarlig for at et nummer bliver til virkelighed. Det indbefatter indledende kontakt til forfattere, gennemlæsning og første redigering af de indkomne artikler samt fastlæggelse af nummerets linje. Endvidere har Sprogforum en fast redaktionsgruppe på fire personer fra henholdsvis RUC, DPU og DPB som har til opgave at gennemlæse og redigere hele nummeret inklusive kronikker, faste rubrikker som Åbne Sider, samt skrive forordet. Herefter afslutter de ansvarshavende medarbejdere på Informations- og Dokumentationscenteret for Fremmedsprogspædagogik (Infodok) på DPB den daglige redaktion inklusive grafisk tilrettelægning m.m. Du kan læse mere om Informationscenteret, om redaktionens arbejdsform og planlagte numre m.v. på vores hjemmeside <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/start.html>

I disse tider kan det være svært at opretholde det økonomiske grundlag for et tidsskrift, og ikke mindst et specialtidsskrift som Sprogforum der vil skabe et forum for formidling af teori om og faglig indsigt i sprog- og kulturpædagogik inden for en praksisnær ramme. Alligevel har Sprogforum formået at holde et nogenlunde stabilt og stort antal abonnenter hvilket er forudsætningen for Sprogforums fortsatte eksistens. Derfor håber vi at vores læsere også fremover vil være så tilfredse med tidsskriftet, at de vil fortsætte deres abonnement - det er nemlig den trykte version af tidsskriftet der er forudsætningen for at de fleste artikler også fremover kan ligge i fuldtæks på vores hjemmeside.

Anne-Sofie Dideriksen & Tanja Jessing: Tyskland og verden om kultur i sprogundervisningen. Nummerets første artikel diskuterer hvorvidt kulturdelen i sprogundervisningen formår at favne sprogområder ud over grænser og uddyber dette ved at skildre et udviklingsarbejde om billeder i folkeskolens tyskundervisning.

Ernst-Ullrich Pinkert: ...rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark". Arthur Schnitzlers danske forbindelser.

Ernst-Ullrich Pinkert fortæller om den østrigske forfatter Arthur Schnitzlers rejser til Danmark og afsøger - med basis i et ikke tidligere publiceret postkort til den danske forfatter Karin Michaëlis hvordan Schnitzlers kontakter til danske litterære kredse og ophold på danske egne har sat sig spor som litterære kulisser i forfatterens værker.

Inger Sørensen: Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland (1760 - 1914).

Inger Sørensen skriver om baggrunden for og indholdet i udstillingen 'Wahlverwandschaften', der sætter fokus på indbyrdes relationer mellem dansk og tysk kultur- og musikliv i perioden 1760 til 1914.

Bjarne Christensen: Den fjerne mundtlighed - om fraværet af den mundtlige dimension i fjernundervisningen.

Bjarne Christensen sætter fokus på mundtlighedens vilkår i fjernundervisningen og opridser et misforhold mellem manglende mundtlighed i den it-baserede fjernvejledning og de mundtlige færdigheders centrale rolle i professionsudøvelsen.

Godt Nyt

Rubrikken præsenterer et udpluk af værker om sprog og kultur fra de senere år som haves til udlån i Danmarks Pædagogiske Biblioteks samlinger.

Sprogforum ønsker alle læsere Glædelig Jul & Godt Nytår.

redaktionen

Julen 2004 - Vinduer mod verden

Sprogforum årg. 10, nummer 32, december 2004

Tidsskrift for sprog- og kulturpædagogik

Redaktionen for dette nummer:

Annegret Friedrichsen

Sprogforum redigeres af: Annegret Friedrichsen (ansv.), Karen Lund, Karen Risager
og Michael Svendsen Pedersen

- med baggrund i en bred redaktionsgruppe:

Lis Ramberg Beyer, Nanna Bjargum, Bodil Bjerregaard, Bettina Brandt-Nilsson, Lisbeth Clausen, Leni Dam, Birte Dahlgreen, Ulla Danstrøm, Karen-Margrete Frederiksen, Annegret Friedrichsen, Kirsten Haastrup, Anne Holmen, Lise Jeremiassen, Bergthóra Kristjánsdóttir, Marianne Ledstrup, Karen Lund, Pia Zinn Ohrt, Karen Risager, Lilian Rohde, Michael Svendsen Pedersen, Peter Villads Vedel, Merete Vonsbæk

Principlayout: Camilla Jørgensen (camilla@typografi.nu)

Sekretariat og layout: Per Lukman

© Sprogforum og den enkelte forfatter/fotograf/tegner 2004

ISSN 0909 - 9328

ISBN 87 7613 125 4

Dette nummer er trykt i 1000 eks.

Tryk: Handyprint, Skive

Forord

Vinduer mod verden

Med dette julenummer, årets sidste nummer, med titlen 'Vinduer mod verden', runder Sprogforum sin 10. årgang. Som i de sidste to år består årets sidste halve nummer ikke alene af bibliografier, men af en række forskellige artikler. I år kredser de fire udvalgte artikler om forskellige aspekter af et muligt sprogligt og kulturelt udblik mod verden, nemlig emnerne: kultur i sprogundervisningen med vægt på billeder i tysk-undervisningen, kulturudveksling med vægt på to vinkler på de indbyrdes relationer og påvirkninger mellem østrigsk /tysk og dansk kulturliv samt fjernundervisningens muligheder for kommunikation over afstand med vægt på overvejelser over vilkårene for den mundtlige dimension. Nogle af artiklerne i dette nummer er altså ikke direkte relateret til sprog- og kulturpædagogik, men kan forhåbentlig være til inspiration som baggrund for det pædagogiske arbejde.

Samtidig er dette Sprogforums sidste såkaldte jule- eller årsafslutningsnummer idet vi fremover vil koncentrere os om de tre årlige hele numre, mens det sidste halve nummer bliver skåret væk pga. tidsskrifternes forringede økonomiske forhold i dag. Sprogforum vil dog derudover fortsætte som det plejer. Den redaktionelle proces, som nu har fungeret igennem et årti, har vist sig at være særdeles produktiv og levedygtig, og da mange læsere har spurgt os om den, vil vi her kort beskrive den:

Sprogforum redigeres på flere niveauer: Storgruppen, som p.t. består af 22 medlemmer, har til opgave at lægge de overordnede rammer for udgivelsen, fastlægge temaerne for de kommende numre samt evaluere de udkomne numre. Denne gruppe mødes et par gange om året og udpeger bl.a. her for hvert nummer en temagrupper som skal være ansvarlig for at et nummer bliver til virkelighed. Det indbefatter indledende kontakt til forfattere, gennemlæsning og første redigering af de indkomne artikler samt fastlæggelse af nummerets linje. Endvidere har Sprogforum en fast redaktionsgruppe på fire personer fra henholdsvis RUC, DPU og DPB som har til opgave at gennemlæse og redigere hele nummeret inklusive kronikker, faste rubrikker som Åbne Sider, samt skrive forordet. Herefter afslutter de ansvarshavende medarbejdere på Informations- og Dokumentationscenteret for Fremmedsprogspædagogik (Infodok) på DPB den daglige redaktion inklusive grafisk tilrettelægning m.m. Du kan læse mere om Informationscenteret, om redaktionens arbejdsform og planlagte numre m.v. på vores hjemmeside <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/start.html>

I disse tider kan det være svært at opretholde det økonomiske grundlag for et tidsskrift, og ikke mindst et specialtidsskrift som Sprogforum der vil skabe et forum for formidling

af teori om og faglig indsigt i sprog- og kulturpædagogik inden for en praksisnær ramme. Alligevel har Sprogforum formået at holde et nogenlunde stabilt og stort antal abonnenter hvilket er forudsætningen for Sprogforums fortsatte eksistens. Derfor håber vi at vores læsere også fremover vil være så tilfredse med tidsskriftet, at de vil fortsætte deres abonnement - det er nemlig den trykte version af tidsskriftet der er forudsætningen for at de fleste artikler også fremover kan ligge i fuldttekst på vores hjemmeside.

3 *Anne-Sofie Dideriksen & Tanja Jessing: Tyskland og verden – om kultur i sprogundervisningen.*

Nummerets første artikel diskuterer hvorvidt kulturdelen i sprogundervisningen formår at favne sprogområder ud over grænser og uddyber dette ved at skildre et udviklingsarbejde om billeder i folkeskolens tyskundervisning.

9 *Ernst-Ullrich Pinkert: „...rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark”. Arthur Schnitzlers danske forbindelser.*

Ernst-Ullrich Pinkert fortæller om den østrigske forfatter Arthur Schnitzlers rejser til Danmark og afsøger - med basis i et ikke tidligere publiceret postkort til den danske forfatter Karin Michaëlis – hvordan Schnitzlers kontakter til danske litterære kredse og ophold på danske egne har sat sig spor som litterære kulisser i forfatterens værker.

16 *Inger Sørensen: Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland (1760 - 1914).*

Inger Sørensen skriver om baggrunden for og indholdet i udstillingen 'Wahlverwandschaften', der sætter fokus på indbyrdes relationer mellem dansk og tysk kultur- og musikliv i perioden 1760 til 1914.

22 *Bjarne Christensen: Den fjerne mundtlighed - om fraværet af den mundtlige dimension i fjernundervisningen.*

Bjarne Christensen sætter fokus på mundtlighedens vilkår i fjernundervisningen og opridser et misforhold mellem manglende mundtlighed i den it-baserede fjernvejledning og de mundtlighed færdigheders centrale rolle i professionsudøvelsen.

29 *Godt Nyt*

Rubrikken præsenterer et udpluk af værker om sprog og kultur fra de senere år som haves til udlån i Danmarks Pædagogiske Biblioteks samlinger.

Sprogforum ønsker alle læsere Glædelig Jul & Godt Nytår.

REDAKTIONEN

Tanja Jessing

Lærer, cand.pæd. i tysk,
Holsbjergskolen og CVU-Storkbh.
tanja.jessing1@skolekom.dk

Anne-Sofie Dideriksen

Adjunkt i tysk, ph.d.,
Københavns Dag- og Aftenseminarium.
anne.sofie.dideriksen@skolekom.dk

Tyskland og verden

- om kultur i sprogundervisningen

„Tyskland? Jamen, hvor ligger det?”

Goethe og Schillers kendte spørgsmål er stadig aktuelt, for i dag er Tyskland ganske vist en politisk, økonomisk og juridisk enhed og dermed en nationalstat, men der er - nu som på de herrers tid og som i andre nationalstater i dag - ikke sammenfald mellem landets grænser og det tyske sprogområde. Derfor kan det også diskuteres, om sprogundervisningens genstand er nationalkulturen, eller om kulturdelen i sprogundervisningen er et område, der favner videre. Vi vil i denne artikel komme ind på både læseplanernes og kulturpædagogikkens aktuelle signaler i denne diskussion. Hvor vi selv placerer os i diskussionen, vil i slutningen af artiklen fremgå af en redegørelse for et udviklingsarbejde med titlen ‘Tyskland og verden’, som vi har gennemført i folkeskolens tyskundervisning.

Nationalkulturens plads i læseplanerne for tysk

I vejledningen for folkeskolens tyskundervisning står der: sprog „udvikles i et menneskeligt fællesskab og er således udtryk for et lands eller en gruppes kultur”.¹ Og i undervisningsvejledningen for tysk i gymnasiet hedder det: „Et lands sprog og kultur er tæt forbundne”.² Det tyske sprog opfattes som bærer af et kulturelt indhold, og med ordet ‘land’ bindes dette kulturelle indhold til en nationalstatslig ramme. Der signaleres altså et specifikt tysk indhold i det tyske sprog. Dermed knyttes, for at bruge en formulering af sprogdidaktikeren Claire Kramsch, et universelt *German link* mellem det tyske sprog og enhver tysktalende gruppe.³

Inden for rammerne af denne binding af sprog og kultur til det nationale forstås kultur og sprog i læseplanerne som dynamiske, mangfoldige størrelser. Tyskundervisningen i folkeskolen skal give eleverne „mulighed for at opleve, at de tysksprogede samfund

omfatter en mangfoldighed af mennesketyper og miljøer og dermed også en stor variation i omgangsformer“.⁴ Om pensum i gymnasiet hedder det, at det skal kunne give eleverne „alsidige sproglige erfaringer og modvirke et ensidigt indtryk af tyske kultur- og samfundsforhold“.⁵ Men dynamikken i dette kulturbegreb svækkes, når det forstås i en national kontekst, fordi kultur, udtrykt gennem sprog, kommer til at repræsentere noget ‘tysk’, som var det en given størrelse. Der er dermed lagt op til en begrænsning af den indsigt i kulturel mangfoldighed og alsidighed, som er et mål i de gældende vejledninger for tysk på folkeskole- og gymnasieniveau, da det mangfoldige og alsidige altid vil kunne indordnes under et ikke nærmere defineret begreb om noget ‘tysk’.

Karen Risager har betegnet denne forståelse af sammenhæng mellem sprog, kultur og nation i læseplanerne som et nationalt paradigme i sprogundervisningen. Konkret udmøntes det nationale paradigme i undervisningen, når f.eks. målsproget alene er repræsenteret af standardnormen for det, når læringskonteksten alene er målsprogslandet, og når f.eks. undervisningen i kultur og samfundsforhold koncentrerer sig om det land eller de lande, hvor sproget tales som modersmål og kulturelle fænomener derfor udelukkende forstås i en national kontekst.⁶

Dette nationale paradigme udspringer således af en opfattelse af sprog og kultur som uadskillelige størrelser. På et praksisplan kan man også argumentere for en sammenhæng mellem sprog og kultur, idet sproget i kommunikative sammenhænge udtrykker og symboliserer kulturel virkelighed. Imidlertid er der ikke tale om kultur som et sammenhængende system, da medlemmer af diskursive fællesskaber har forskellige biografier og erfaringer, og de adskiller sig fra hinanden i f.eks. alder, køn eller etnicitet. Det, som et fællesskab kalder sit ‘sprog’ og ‘kultur’ (f.eks. ‘det tyske sprog’ og ‘den tyske kultur’) er historisk konstruerede ideer eller systemer og kan ikke have et bestemt eksempelvis tysk indhold, når man taler om sprog i praksis.⁷ Teoretisk set er der tale om en sammenhæng mellem kultur og sprog, når vi taler om sproglig praksis. En sammenhæng mellem disse størrelser som systemer er derimod en historisk konstruktion. En skelnen mellem sammenhængen mellem sprog, kultur og nation på hhv. et praksisplan og et systemplan ses imidlertid ikke i læseplanerne for tysk, der dermed sender signaler om en essentialistisk opfattelse af tysk kultur og sprog.

Kulturpædagogikken og nationalkultur

At kommunikation foregår mellem mennesker med komplekse kulturelle og sociale identiteter, har kulturpædagogikken reageret på ved at antage en interkulturel orientering: At beskæftige sig med kultur og samfundsforhold i sprogundervisningen må også betyde at komme ud over en blot og bar *Sich-im-Alltag-Verständigen-können*⁸ og igangsætte fremmedkulturelle forståelsesprocesser. Hvilken plads har viden om nationalkultur imidlertid i en sådan sprogundervisning?

En elev i 9. klasse arbejder med
'Tyskland i verden'.

I sin bog 'Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence' (1997) peger Michael Byram på, at learnere har brug for viden om et lands dominerende kultur eller kulturer. Derfor vægter han vidensaspektet af kulturforståelsen højt. Hans argument er, at ens kontakt med andre fra et målsprogsland sker med reference til *forestillinger* om national identitet og kulturel praksis, sine egne forestillinger såvel som den andens. National kontekstualisering af kulturelle fænomener er for Byram for så vidt i orden, da det nationale kan tjene som forståelseskategori.

Over for Byram står førnævnte Claire Kramsch, der i sin bog 'Context and Culture in Language Teaching' (1993) plæderer for en tilgang, hvor udviklingen af kompetencer til at forstå og fortolke kultur er vigtigst. Disse kompetencer skal udvikles, idet sproglig og dermed kulturel forskellighed tematiseres i litterære teksters flerstemmighed. Tematiseres nationalkulturelle repræsentationer eller det nationale som forståelseskategori, så er det, fordi denne tematisering opstår i stemmernes kamp.

Karens Risager repræsenterer i denne sammenhæng en kulturpædagogisk position, der overordnet set sigter efter at bryde en national forståelsesramme for den viden, der formidles i sprogundervisningen. Målet er dog ikke at udgrænse en beskæftigelse med nationalkultur, men at supplere nationalkulturelle emner med nogle, som kan bryde det nationale paradigme i sprogundervisningen.⁹ Det være sig at have fokus på kulturelle repræsentationer fra andre steder af verden, da sprog jo kan anvendes til dette, på subnationale lokaliteter (lokal kulturel kompleksitet f.eks.), på problemstillinger af global rækkevidde (f.eks. miljøspørgsmål, teknologi) m.m.

'Tyskland og verden'

Vi har i tyskundervisningen i en 9. klasse på Holsbjergskolen i Albertslund gennemført et udviklingsprojekt, der - som dets titel antyder - har været båret af tanken om at bryde en udelukkende national forståelsesramme for kulturelle fænomener i fremmedsprog-

undervisningen - imidlertid ikke kun ved at sætte emner som foreslået af Risager på programmet. Konkret arbejdede vi også med dette brud som et emne i sig selv, alt sammen i et forløb, der var baseret på at arbejde med billeder. Vi ville forsøge, om ikke eleverne kunne blive bevidste om sådan et brud og gjorde det ved at lade dem opleve en opløsning af den forbindelse mellem størrelserne sprog, kultur og land, som læseplanerne lægger op til, at man formidler.

Konkret betød det, at vi præsenterede dem for billeder, som umiddelbart lagde op til at blive forstået i en national ramme, til at man sluttede sig til, at dette var et billede af et tysk fænomen, fordi det var fra Tyskland. Reelt kunne man imidlertid ikke sætte fænomenet i en national sammenhæng, enten fordi det ikke stammede fra målsprogslandet Tyskland eller fordi det havde indhold, som sprængte nationale rammer for forståelse.

Kriteriet for vores valg af billeder til forløbet var altså tvetydighed i billedernes henvisning til national kontekst, som vi ville udnytte. I billeddidaktikken er der fra forskellige sider opstillet kriterier for valg af billeder til brug for fremmedsprogsundervisningen. Brandi [et al.] fremhæver generelt billedernes åbenhed på flere planer - socialt, kommunikativt, tidsligt, rumligt - som afgørende for den interkulturelle læring.¹⁰ Hosch [et al.] opstiller lignende kriterier for brug af billeder i fremmedsprogsundervisningens kulturundervisning, men tilføjer bl.a. autenticitet.¹¹ Herunder forstås, at billedet stammer fra målsprogslandet, hvad der i vores sammenhæng dog ikke kan gælde som et absolut kriterium: Et billedes autenticitet kan ikke ligge i dets (her tyske) ophav, hvis hensigten med kulturarbejdet er at komme ud over det nationale som ramme for undervisningens indhold og for forståelsen af det indhold.

Således forestillede det første billede, som eleverne skulle arbejde med i forløbet, den gamle Amtsgericht i Swakopmund, Namibia. Da ordene 'Altes Amtsgericht' tydeligt kan ses på den palmeomkransede bygning, repræsenterer billedet det tyske sprogs eksistens

Altes Amtsgericht i Swakopmund, Namibia, der vidner om landets tid under tysk kolonialherredømme indtil 1. verdenskrig.

uden for nationalstatslig sammenhæng. Billedet blev altså valgt, fordi der var en (forvirrende!) antydning af en anden geografi end i de tysktalende lande, som giver anledning til refleksion over tysk sprogspredning.

Det andet billede, som vi brugte i forløbet, viser Elbens udtørrede flodseng efter oversvømmelserne i 2002. Billedet valgte vi, fordi det henviser til en problemstilling af global karakter (miljøproblemer) i national kontekst. Desuden giver det associationer til andre kontinenter end Europa, fordi det ligner en ørken, hvis man ikke lige fokuserer så meget på den øverste del af billedet og genkender en europæisk bys silhouet. Det besidder dermed høj grad af tvetydighed angående sit geografiske ophav og har dermed en kompleks henvisningskarakter, hvis man prøver at forstå det i en national kontekst.

Nogle græskar på et tysk allehelgensmarked var motivet på det tredje valgte billede, som udløser associationer til den amerikanske tradition for at udkære græskar til allehelgensdag. Tydeligvis har det dog en tysk national kontekst, da græskarrene er forsynet med tyske prisskilte. Græskarret forstyrrer dog umiddelbart muligheden for at forstå det i en national forståelsesramme, men ikke så meget, taget i betragtning at vi er vant til 'amerikanske' kulturelle fænomener i vores hverdag.

Fordi vi spillede på tve- eller mangetydighederne i billederne angående deres oprindelse, var vores didaktiske tilgang, at eleverne selv skulle skabe fortællinger om billederne for at sætte deres formodede forestillinger om sammenhæng mellem sprog, kultur og land i gang. Eneste førviden, de havde fået, var forløbets overskrift 'Tyskland og verden'.

Fortællingerne blev konstrueret ved hjælp af forstrukturerede opgaver, vi udstak til de enkelte billeder: Ved billedet fra Namibia skulle de give en situationsberetning ved hjælp af spørgsmålene: *Wo sind wir? Wie ist das Wetter? Wie sieht der Mann aus? Was macht er? Wie heißt er? Was ist sein Beruf? Welchen Titel könnte das Bild tragen?* Det kom der ret så fantasifulde historier ud af, og især spørgsmålet om geografien var interessant set fra vores synspunkt, for hvordan ville eleverne ræsonnere ved synet af en palme, en sort mand og en bygning med påskriften *Altes Amtsgericht*? Vi fik mange bud på mandens navn - fra Victor og Sebastian til Zuma (sic!) - og på billedets geografi - fra Los Angeles til den nordtyske kyst. I overtal var dog bud på Tyskland eller steder i Tyskland.

I arbejdet med det andet billede skulle eleverne igen, i tråd med det opdagende princip, komme med et bud på, hvad vi så, og hvor vi var, først kun med den nederste halvdel af billedet til rådighed. Budene lød på Afrika, Australien, Ægypten, Pakistan, Italien, Tyskland - det sidste dog på trods af, at alle var enige om, at billedet forestillede en ørken. Med den anden halvdel af billedet til rådighed gav de følgende bud på geografi: Prag, Italien, Tyskland.

De udskårne græskarhoveder på et tysk marked på det tredje billede udløste ret så homogene fortællinger: Alle eleverne angav at befinde sig i Tyskland, én gruppe med specifikt angivelse af Berlin, det var efterår og Halloween.

Alle fortællinger blev sat op på en planche, og efter arbejdet med hvert billede afslørede vi dets ophav og sammenhæng. Desuden formidlede vi forskellige former for faktaviden, som i form af flere billeder og små tekster kom med på plancherne. Ellers gik vi ikke videre ind i en tematisering af forholdet mellem Tyskland og verden før til slut i forløbet. Her satte vi en diskussion i gang om sammenhængen mellem billederne. Det handlede efter elevernes opfattelse om kultur, men ikke bare i Tyskland, kunne de udlede af overskriften. Deres overvejelser gav anledning til at tale om sprogspredning, kulturspredning og det globale i det nationale. I den efterfølgende evaluering udtrykte eleverne fascination over at være 'at andet sted' i tyskundervisningen end i Tyskland, hvad de jo havde været med billedet Namibia og troet, de havde været med billedet af Elbens udtørrede bred. At skabe fortællinger i en sammenhæng, hvor de var lokket på glatis, havde klart også været en spændende udfordring for dem.

Elevernes evaluering viste os, at vi i hvert fald havde nærmet os vores mål, nemlig at få dem til at reflektere over, at kultur ikke bare er nationalkultur, og at vi dermed havde givet dem en eksemplarisk øvelse i kulturforståelse. I faget tysk er denne øvelse måske dog særlig påkrævet, da den i heldigste fald kunne gøre oplevelsen af Tyskland som del af Europa eller ligefrem en global sammenhæng stærkere og dermed hjælpe med til at bryde negative forestillinger om landet.

Noter

1 Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for Grundskolen: Fælles Mål, Faghæfte 17, Tysk, Undervisningsministeriet 2004, s. 72.

2 <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/vejledninger/undervisgym/tysk.htm?menuid=150565#Undervisningsmaal>

3 Kramsch, Claire: Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993, s. 181.

4 Fælles Mål, Faghæfte 17, s. 72.

5 <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/vejledninger/undervisgym/tysk.htm?menuid=150565#Undervisningsmaal>

6 Risager, Karen: Det nationale dilemma i sprog- og kulturopdagogikken. Et studie i forholdet mellem sprog og kultur. København: Akademisk Forlag, 2003, s. 458.

7 Kramsch, Claire: Language and Culture. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 3-10.

8 Müller, B.D.: Interkulturelle Didaktik. München: Goethe Institut, 1990, s. 91f.

9 Risager, Karen: Det nationale dilemma, s. 469ff.

10 Brandi, Marie Louise [et al.]: Bild als Sprechakt. Sprechende Fotos. München: Goethe-Institut, 1988, s. 11-13.

11 Hosch, Wolfram & Dominique Macaire: "Landeskunde mit Bildern. Wahrnehmungspsychologische und methodische Fragen bei der Entwicklung eines Deutschlandbildes durch Bilder" i: Fremdsprache Deutsch 5, 1992, S. 20-27, her s. 24.

Ernst-Ullrich Pinkert

Docent, Dr.phil., Institut for Sprog og Internationale
Kulturstudier, Aalborg Universitet.
pinkert@hum.aau.dk

„... rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark“

Arthur Schnitzlers danske forbindelser

Schnitzler i Danmark

Nordsjælland med sine strande og skove, søer og slotte, historier og historie har inspireret mange kunstnere - malere, komponister, forfattere. Blandt dem også betydningsfulde tysksprogede forfattere som Klopstock, Fontane, Thomas Mann og Rilke, hvis rejser til Danmark/Nordsjælland har efterladt mange spor i deres værker.

Det gælder også for den østrigske forfatter Arthur Schnitzlers (1862-1931) rejser til Danmark. Alle de danske skuepladser, som han benytter sig af i fire af sine værker, har således været etapper på forfatterens rejser til Danmark - dvs. til København og Nordsjælland. Det første af disse værker, novellen *Die Frau des Weisen*,¹ udkom i 1897, kun få måneder efter Schnitzlers første Danmark-rejse. De tre andre blev offentliggjort efter hans sidste Danmark-rejse i 1923: *Traumnovelle*, novellen *Fräulein Else* og dramaet *Komödie der Verführung*.²

Schnitzler blev født i Wien og levede her til sin død. Den tætte tilknytning til byen og dens omegn har han til fælles med mange af sine litterære figurer. Men Schnitzler rejste også meget, både i Østrig-[Ungarn] og til udlandet, - også dette havde han til fælles med mange af sine litterære skikkelser. Der gik næppe et år, hvor Schnitzler ikke i mindst to måneder levede fjernt fra Wien, fortrinsvis i de østrigske og italienske alper, i Schweiz og andre europæiske lande - heriblandt de nordiske. Alle disse rejser efterlod mangfoldige spor i hans værker, de fleste fra rejserne til de østrigske alper og Sydtyrol, men der er altså også betydelige spor fra hans tre rejser til Norden og her især til Danmark.

I årene 1896, 1906 og 1923 tilbragte Schnitzler i alt 14 uger i Norden, heraf de 10 i Danmark. Hans første rejse fra 1896 var en rundrejse gennem Norge, Sverige og til sidst Danmark (København og Nordsjælland). Rejsen fra 1906 bragte ham til Nordsjælland igen,

og rejsen fra 1923 var en promotion-tour til København og Stockholm. I begge byer blev han modtaget og hyldet som den berømte forfatter, han var blevet til. Han blev fotograferet, filmet, fejret.

Landskabet i Nordsjælland tiltalte Schnitzler overordentligt. I et brev fra Wien til redaktør Otto Borchsenius i København skrev han i 1902, at han ikke kunne glemme den „vidunderlig smukke sommer“, som han havde oplevet ved Øresund i 1896.³ På sin anden rejse til Nordsjælland i 1906 mindedes han i et brev til en ven i Berlin igen rejsen fra 1896: „I år føler jeg mig endnu stærkere berørt af disse landskabers charme end for ti år siden“.⁴

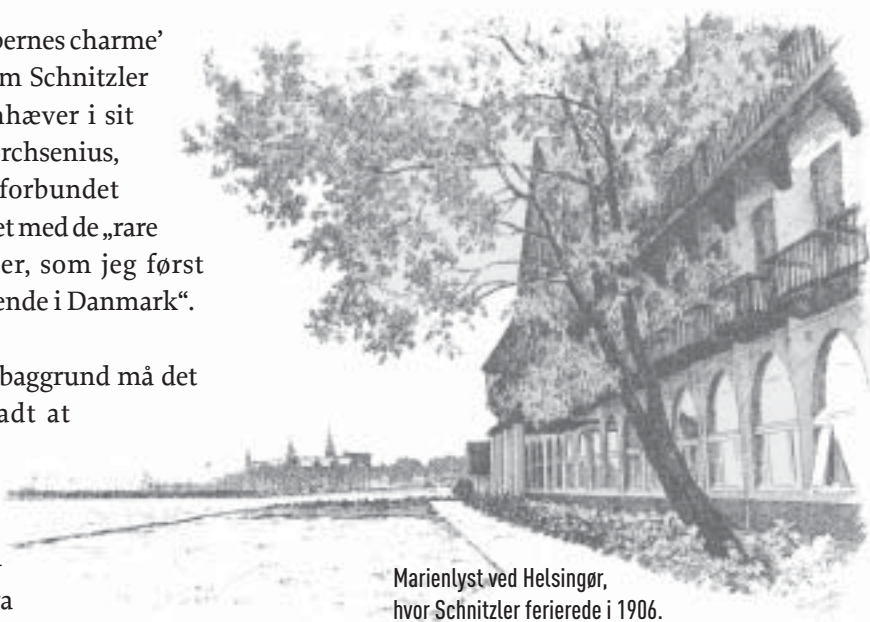
‘Landskabernes charme’ er dog, som Schnitzler også fremhæver i sit brev til Borchsenius, uløseligt forbundet med mødet med de „rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark“.

På denne baggrund må det være tilladt at påstå, at anvendelsen af landskabsmotiver fra Nordsjælland

i Schnitzlers værker implicit også altid indeholder en hommage til disse ‘rare mennesker’ - selv om ingen af dem portrætteres i Schnitzlers værker - og selv om Schnitzler forsøgte at tilsløre netop det landskab, som han elskede så højt. Men hvem er de ‘rare mennesker’, som forfatteren Arthur Schnitzler „først lærte at kende i Danmark“?

Schnitzlers danske forbindelser

Schnitzler fastslog i 1918, „at man i Norden forstod mig bedre end i Syden“.⁵ I Norden havde han rigtigt nok mange læsere og et stort publikum, men for at nå så langt havde han brug for mange hjælpere, der ydede en indsats som interkulturelle formidlere: som oversættere, forlæggere, anmeldere, teaterinstruktører mv.

Marienlyst ved Helsingør,
hvor Schnitzler ferierede i 1906.

Nogle af dem var kun aktive en eller to gange, andre ledsagede Schnitzler og hans arbejde gennem årtier - to af dem var selv kendt som forfattere: Georg Brandes og Peter Nansen. Det er med stor sansynlighed dem, han forbinder med „disse landskaber“; Schnitzler stod i kontakt med dem gennem mange år; de korresponderede i årtier (på tysk), og de mødtes igen både i Wien og i Nordsjælland.

Da den unge forfatter Schnitzler i 1894 - dvs. kort tid før sit litterære gennembrud - for første gang sendte nogle af sine værker til den berømte litteraturkritiker Georg Brandes, håbede han ligesom så mange andre unge forfattere på Brandes' opbakning. Og den fik han både per post og i Brandes' publikationer. Efter deres første møde i 1896 udviklede relationen sig og blev - efter at Schnitzler havde overvundet sin ærefrygt - til et livslangt venskab.

Brandes var i Schnitzlers øjne „den for Danmark repræsentative mand“⁶, og han blev for ham den vigtigste kontaktperson i hele Norden. Brevvekslingen mellem dem varede i mere end tredive år og endte først med Brandes' død.⁷ Selv om mange af deres breve havde en arbejdsmæssig baggrund, så indtager brevvekslingen med Brandes en særstilling i Schnitzlers korrespondence. Den er nemlig præget af gensidig hengivenhed og indeholder mange bekendelser til deres venskab. Med rette karakteriserede Olga Schnitzler sin mands relation til Brandes på følgende måde:

Overfor næsten ingen anden person er Schnitzler så uforbeholdent åben; på begge sider fornemmer man aldrig andet en varme, kærlighed og beredvillighed til åbenhjertighed overfor hinanden, helt frem til de seneste år.⁸

Schnitzler er Brandes' foretrukne kontaktperson i Wien, og Brandes er Schnitzlers intellektuelle brohoved i Norden. I Schnitzlers vidt forgrenede kontaktnet spiller han en betydelig rolle - og i hans danske netværk den centrale.

Under sit første Danmark-besøg i 1896 lærte Schnitzler også forfatteren Peter Nansen at kende. Forholdet mellem Schnitzler og Nansen, der lige var blevet direktør hos forlaget Gyldendal, var præget af stor, gensidig sympati og en interesse for beslægtede emner. Nansen oversatte og offentliggjorde flere af Schnitzlers værker. De mødtes nogle få gange og korresponderede med hinanden i mere end tyve år.⁹ Deres breve er dog i højere grad udtryk for venlig rutinepræget kontaktpleje end for et nært venskab.

Gennem møderne og korrespondencen med Brandes og Nansen fik Schnitzler i løbet af få år kontakt med mange repræsentanter for det litterære København¹⁰, bl.a. til Emmy Drachmann, Holger Drachmann¹¹, Sophus Michaëlis¹², Svend Borberg, Otto Benzon og Otto Rung. Schnitzlers stigende berømmelse i Danmark og det københavnske kultur-

miljø førte bl.a. til, at han regelmæssigt modtog anmodninger af for ham ukendte personer, der ønskede at oversætte ét eller flere af hans værker til dansk.

Schnitzler stod også i forbindelse med forfatterinden Karin Michaëlis (1872-1950). Der kan dog kun dokumenteres et enkelt møde mellem dem - hjemme hos familien Schnitzler i Wien d. 25. oktober 1912. Blandt gæsterne var Richard og Paula Beer-Hofmann, som i august 1896 sammen med Schnitzler havde tilbragt tre ferieuger i Nordsjælland, og Peter Nansen. Dagen før forberedte Schnitzler sig til denne aften ved at læse Karin Michaëlis' gennembrudsroman fra 1910, *Den farlige alder*³; denne forberedelse kunne tyde på, at de ikke havde mødt hinanden før.

Det vides ikke, hvor megen kontakt der efter sammenkomsten i Wien har været mellem Schnitzler og Karin Michaëlis; men der eksisterer et håndskrevet, hidtil upubliceret kort fra Schnitzler til Karin Michaëlis, hvoraf det fremgår, at der i hvert fald har været lidt kontakt. Kortet fra 1916 lader formode, at Schnitzler på et tidspunkt havde tilsendt hende sin novelle *Frau Beate und ihr Sohn*⁴ og at hun havde kvitteret for modtagelsen. I sit ikke bevarede takkebrev har Karin Michaëlis efter alt at dømme udtalt sig positivt om denne novelle om en kvinde tæt på 'den farlige alder'.

Kortet er bemærkelsesværdigt: det bærer fire stempler, der markerer dets vej fra et Østrig i krig til Fyn: Wien 8.11.1916; Svendborg 14.11.1916 og Thurø - uden dato. Fra Fyn blev kortet eftersendt til København: en ukendt person havde klistret eftersendelsesadressen oven på den af Schnitzler valgte adresse. Derudover findes der et bredt stempel ZENSURIERT k.u.k. ZENSURAMT, som viser, at kortet har været i fingrene på den kejserlig-kongelige censur. Al post til udlandet var mistænkelig i første verdenskrig og derfor underlagt censuren.

Schnitzler undskylder sig hos Karin Michaëlis for at have skrevet et åbent postkort. Denne 'mindre korrekte' opførsel forklarer han med, at lukkede breve under censurens betingelser lettere kunne bortkomme end et postkort. Til det bemærkelsesværdige hører også, at Schnitzler en sjælden gang kommenterer et af sine værker, dvs. først og fremmest fortællingens voldsomme slutning.

Frau Karin Michaelis
adr. Herdis Bergström
Dosseringen 304
Kopenhagen

8.11.916

Verehrte Frau Karin Michaelis - es freut mich sehr, daß Ihnen die Beate gefallen hat, eins meiner Werke, das vielfach und mit besondrer Vorliebe mißverstanden wird. Der Schluß scheint ja (offenbar aus künstlerischen - nicht moralischen - Gründen) - wie mir der Zweifel auch Wohlwollender zu bedenken gibt - nicht durchaus überzeugend zu sein. - Ich schreibe Ihnen meinen Dank und Gruß auf einer Karte - die nach meiner Erfahrung sichrer ins neutrale Ausland gelangt als Briefe - auf die Gefahr hin, daß Sie mich für minder correct (aber geradezu langweilig) halten wie früher.

Auf Wiedersehen hoffentlich, und schöne Grüße, auch von meiner Frau

Ihr sehr ergebener
Arthur Schnitzler¹⁵

Danmark som kontrastfarve

Schnitzlers dagbøger og rejsebreve indeholder en del interessante (korte) bemærkninger om folk og fæ i Danmark og Norden - og (mere udførligt) alt det, som Brandes fortalte om Ibsen og Strindberg, sladder og lidt dyneløfteri - men der er ingen oplysninger om den senere brug af danske skuepladser og motiver i hans værker. Når man vurderer dem ud fra deres litterære kontekst, må man konkludere, at Schnitzler ikke lægger vægt på at 'afbilde' Danmark og danske forhold realistisk - måske med undtagelse af det skildrede badehotelmiljø i den tidlige novelle *Die Frau des Weisen*; dette minder nemlig om Skodsborg badehotel, hvor Schnitzler og Beer-Hofmanns havde tilbragt deres ferie i 1896.¹⁶

Skodsborg Badehotel.
ca. 1905.
© Søllerød Museum,
Byhistorisk Arkiv

Schnitzlers nordsjællandske skuepladser er trods deres autobiografiske forankring ikke 'autentiske', idet forfatteren enten anonymiserer dem eller bearbejder dem så meget, at de til sidst intet har til fælles med kystlandsskabet ved Øresund. I hans *Komödie der Verführung* bliver Gilleleje i Nordsjælland således gjort til skueplads for tredje og sidste akt, men det er et luksuriøst tropeparadis med sjældne sangfugle, der med det af Schnitzler ligeledes kendte feriested, Gilleleje, kun har navnet til fælles. Forfatteren har sikkert haft „disse landskabers charme“ for øje, da han formede dette utopiske sydhavslandskab; han overdriber ligefrem denne charme så meget, at den får paradisiske træk. Men *Komödie der Verführung* er ingen komedie, der ender med end happy-end. Dramaet slutter jo hin 1. august 1914, hvor 1. verdenskrig startede, og den indtil da kendte verden gik i opløsning, og 'la belle époque' endte særdeles grimt. På denne måde benytter Schnitzler sig af disse landskabers charme som kontrastfarve - han vil jo ikke udtale sig om danske forhold, men om den gamle verdens undergang.

Schnitzler skildrer ikke 'den danske virkelighed' i de nævnte værker, langt fra - men han benytter sig af sine erindringer om Danmark, underkaster dem sine egne specifikke udtryksbehov og skaber en ny litterær virkelighed. Hans værker med danske motiver åbner altså ikke noget vindue mod et genkendeligt Danmark. Men har man forstået, at Schnitzlers litterære Danmark først og fremmest er en kontrastfarve til accentuering af både menneskelige og sociale krisesituationer, så åbner der sig vinduer mod hele Schnitzlers litterære verden.

Schnitzler selv føler sig altid godt tilpas i Danmark - ikke mindst pga. de „rare mennesker“, som han møder her. Til Brandes siger han i 1923, at han „synes om danskerne og Danmark“¹⁷, men hans litterære skikkelser kommer i krise her. I Gillelejes tropeparadis kan de ganske vist lytte til eksotiske, fremmede fugle¹⁸, men de møder her hverken en Brandes, Nansen eller Karin Michaëlis.

Noter

1 Pinkert, Ernst-Ullrich: Das ganze Leben wird Stoff. Spurensuche in Arthur Schnitzlers Dänemark. i: Wucherpfennig, Wolf (red.): Österreich und Skandinavien. Kulturelle Beziehungen zwischen Wiener Kongreß und Erstem Weltkrieg. København og München: Text & Kontext, bd. 26.1, 2004. S.89-103.

2 Pinkert, Ernst-Ullrich: Man weiß ja nie, was man von irgendwo mitnimmt. Zu den Dänemark-Motiven in drei Werken von Arthur Schnitzler. i: Bang, Karin & Uwe Geist (red.): Åndelige Rum / Geistige Räume. Roskilde: RUC

2002, s. 244-262.

3 Det Kongelige Bibliotek, København, Håndskriftafdelingen, Signatur NKS 4656, 4.

4 Der Briefwechsel Arthur Schnitzler - Otto Brahm. Red. Oskar Seidlin. Berlin: Gesellschaft für Theatergeschichte, 1953, s.192f. - Alle oversættelser fra tysk til dansk: forfatteren i samarbejde med Sunniva Høgsberg.

5 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1917-1919. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1985, s.103.

6 Ibid., s.123.

7 Brandes, Georg und Arthur Schnitzler: Ein Briefwechsel. Red.: Kurt Bergel. Bern: Francke, 1956.

8 Schnitzler, Olga: Spiegelbild der Freundschaft. Salzburg: Residenz, 1962, s.64.

9 Bang, Karin (red.): Peter Nansen - Arthur Schnitzler. Ein Briefwechsel zweier Geistesverwandter. Roskilde: Småskrifter fra CØNK, bd. 9, 2003.

10 Samtidig kommer Brandes gennem Schnitzler i nærkontakt med den unge forfattergeneration i Wien: Hofmannsthal, Beer-Hofmann, Bahr m.fl.

11 Pinkert, Ernst-Ullrich: Zu Holger Drachmanns 60. Geburtstag: Glückwünsche aus Wien. Ein unveröffentlichter Brief Arthur Schnitzlers. I: Alan Firth (red.): Language Travels. Aalborg: Publications of the Department of Languages and Intercultural Studies, Vol. 39, 2003, s.69-78.

12 Sophus Michaëlis (1865-1932) var gift med Karin Michaëlis fra 1895-1911.

13 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1909-1912. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981, s. 363.

14 Måske var det også den danske version som Karin Michaëlis havde modtaget: Schnitzler, Arthur: Fru Beate og hendes søn. Oversat af Otto Rung. København: Erslev og Hasselbalch, 1913.

15 Fru Karin Michaelis - att. Herdis Bergström

Dosseringen 304 - Kopenhagen

8.11.916

Ærede Fru Karin Michaelis - det glæder mig meget, at De syntes om [min novelle] Beate, som er et af mine værker, der hyppigt og med særlig forkærlighed bliver misforstået. Slutningen er tilsyneladende (åbenbart af kunstneriske - ikke moralske - grunde) ikke helt igennem overbevisende (som også de velmenendes tvivl peger på). - Jeg sender Dem min tak og hilsen på et postkort - som ud fra min erfaring når mere sikkert frem til det neutrale udland end breve - selv om jeg risikerer, at De anser mig for at være mindre correct (men ligefrem kedelig) end tidligere.

På gensyn, forhåbentlig, og venlige hilsener, også fra min kone

Deres meget hengivne Arthur Schnitzler

Det Kongelige Bibliotek, København: Håndskriftafdelingen, Signatur: PALSBO, AC.

16 Jf. note 1.

17 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1923-1926. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1995, s.52.

18 Schnitzler, Arthur: Komödie der Verführung. Berlin: S.Fischer, 1924, s.180.

Inger Sørensen

Lektor, cand.phil., forskningsbibliotekar.

Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

ingers@dpu.dk

Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland (1760 - 1914)

Danmark har gennem tiderne haft en nær tilknytning til tysk kulturliv - ikke mindst inden for musikken. Disse relationer var genstand for en stor udstilling, der blev vist i dagene 9. maj til 4. juli i det smukke gotiske kirkerum i Göttingens Paulinerkirche, der hører under Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. Udstillingen var blevet til i et samarbejde mellem dette bibliotek, Det Kongelige Bibliotek i København og Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Redaktører var: forskningsbibliotekarerne Anne Ørbæk Jensen og Claus Røllum-Larsen fra Det Kgl. Bibliotek og forskningsbibliotekar Inger Sørensen, Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Udstillingen vil i efteråret 2005 blive vist på Universitätsbibliothek Leipzig, inden den i 2006 vender hjem til Danmark, hvor den vil blive vist i Den Sorte Diamant.¹

Udstillingen belyste emnet ud fra en række temaer:

- Klubber, selskaber og saloner. Det københavnske koncertliv 1760-1820
- Teatermusik. Det Kongelige Teater og Kapel
- Wiener klassikerne og Danmark
- Folkeviser og kunstsang. Folkelig dannelse og pædagogiske tiltag
- Antagonismen dansk-tysk vist ved punktnedslag omkring 1800 og 1848/1864
- C.E.F. Weyse og Friedrich Kuhlau
- Niels W. Gade og Tyskland
- Konservatorierne i Leipzig og København
- Danske komponister på dannelsesrejse i Tyskland
- Danske musikere i Tyskland/tyske musikere i Danmark
- Tyskland som mulighedernes land
- Richard Wagner og Danmark
- Carl Nielsen og den nyere tyske musik

Udstillingens tidsmæssige afgrænsning

I marts 1868 havde København fornemt musikalsk besøg. Det var den berømte baryton Julius Stockhausen, der blev akkompagneret af den ikke mindre berømte pianist og komponist Johannes Brahms. De gjorde stormende lykke, men da Brahms var så uheldig i et privat selskab hos Niels W. Gade at rose Bismarck til skyerne og til sidst i spøg udtalte, at der ikke blev fred før Thorvaldsens museum stod i Berlin, brød helvede løs. At udtale noget sådant kun fire år efter Danmarks traumatiske nederlag i 1864 var ikke alene udiplomatisk, det var også uhørt. Rygtet om hans uheldige udtalelser bredte sig som en løbeild i København, og ved en senere koncert, hvor Gade skulle akkompagnere, rådede han Stockhausen til at ændre programmet, så denne ikke sang Brahms' 'Mainacht', da Gade frygtede en skandale. Stockhausen mente ikke, at en koncertsal skulle bruges til politiske manifestationer, så han gav efter, selv om han i et brev til Brahms betroede ham, at en lille skandale ville have moret ham.

En måned senere kom en anden af Brahms' nære venner, violinvirtuosen Joseph Joachim, også på koncertbesøg i København. Udadtil var han mere diplomatisk end Brahms, for han skrev til sin kone, at han selvfølgelig ikke blandede sig i politik, men han betroede hende, at han fandt danskernes krampagtige modstand mod alt tysk for latterlig til at blive vred over, „hvor de dog uden Tyskland endnu ville have været rå fiskere.“

Det var naturligvis at sætte sagen på spidsen, og ikke noget Joachim ville have drømt om at sige officielt, men der var dog en kerne af sandhed i hans udsagn, for gennem mange århundreder har tysk kulturliv været en stadig inspirationskilde for dansk åndsliv, ikke mindst inden for musikken.

Når udstillingens tidsmæssige afgrænsning er årene 1760-1914, skyldes det naturligvis ikke, at der ikke har været tætte relationer før og efter - tværtimod var der før 1760 f.eks. adskillige tyske komponister, der arbejdede i Danmark både som musikere og som organisatorer, men på den tid havde man endnu ikke forsøgt at skabe en national stil in-

Det gotiske kirkerum i Paulinerkirche, der hører under Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

den for musikken, det skete først i anden halvdel af 1700-tallet. I den sammenhæng er det værd at bemærke, at den første generation af 'danske' komponister af betydning næsten uden undtagelse var tyske af fødsel, det gælder navne som Johann Hartmann, J.A.P. Schulz, C.E.F. Weyse og Friedrich Kuhlau. Dette faktum gjorde også Adam Oehlenschläger opmærksom på i en kantate i Studenterforeningen i anledning af den tyske komponist Heinrich Marschners besøg i København i maj 1836. Her skrev han:

„Du edler Naumann! Kunzen! Schulz!
Ihr aller Zeiten zier!
Bald, durch die deutschen Meister,
ward auch der Däne dreister,
und auch ein Musenkind.
Doch - das gesteh' ich leise -
dass Kuhlau noch - selbst Weyse
geborne Deutsche sind.
Doch wurden Dänen sie geschwind,
obschon sie Deutsche sind.“²

Til gengæld kom Første Verdenskrig inden for musiklivet såvel som inden for mange andre områder til at danne afslutningen på en epoke, hvorefter komponisterne søgte inspirationen i lande, som man tidligere ikke havde haft øjnene og ørene åbne for.

Indflydelsen på koncertlivet

Anden halvdel af 1700-tallet var tiden, hvor det københavnske borgerskab begyndte at opbygge et koncertliv koncentreret i tidens mange klubber og selskaber, dvs. indtil videre ikke offentlige koncerter, men da mange af det bedre borgerskab var medlemmer af disse klubber og selskaber, gav det dog rig mulighed for at stifte bekendtskab med tidens musik. Desværre kender man ikke programmerne for disse koncerter i detaljer, men man ved dog, at en del af repertoiret var tysk musik.

Ind i 1800-tallet fik wienerklassikerne deres ihærdige forkæmpere i prominente herboende tyske komponister: Fl.Æ. Kunzen var således den første der i 1798 fik overtalt Det Kongelige Teaters direktion til at sætte en Mozart-opera på repertoiret - dog med lidet held - og det var ham, der i 1801 præsenterede københavnernes for Haydns 'Skabelsen' ved en gigantisk opførelse i Vor Frue Kirke i 1801, kun tre år efter førsteopførelsen i Wien. Også Weyse gik varmt ind for Mozart, mens han afskyede Beethoven, som Kuhlau til gengæld tilbad og i øvrigt havde mødt personligt under et besøg i Wien, som er for-eviget i den døve Beethovens konversationshæfter.

I 1836 fik København i Musikforeningen en institution, der var toneangivende i det danske musikliv i næsten hundrede år, og også her dominerede det tyske repertoire. I

1842 overtog den tyske kapelmester og komponist Franz Gläser ledelsen af foreningens nye serie af symfonikoncerter, der efter aftale med foreningens administration så godt som udelukkende bestod af symfonier af de tre wienerklassikere Haydn, Mozart og Beethoven ud fra den betragtning, at denne musik var bedst egnet til at uddanne et musikpublikum. Senere blev denne tradition videreført af Niels W. Gade, der i 1850 overtog ledelsen, men også udvidede med musik af sine tyske venner Mendelssohn og Schumann. Selv i 1865 skrev J.P.E. Hartmann til sin søn Carl i Rom, der havde beklaget sig over Musikforeningens tyske repertoirepolitik: „De klassiske Sager, som tilfældigviis især ere leverede af tydske Componister fra forrige Aarhundredes Slutning og dettes Begyndelse maa danne Programmernes Hovedindhold - Franskmand og Englændere ere dog vel Nationer i Ordets sande Betydning; men see paa de franske og engelske Selskabers Concertprogrammer, og Du vil finde, at Bach, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn, Weber, Schubert osv. udgjøre Indholdets Kjerne, og det af den simple Grund, at det ikke *kan* være anderledes.“ Og således blev det indtil Første Verdenskrig.

Det pædagogiske felt

Også på det uddannelsesmæssige område var Tyskland forbilledet, og det første danske ‘musikakademi’, grundlagt i 1786, havde næsten udelukkende herboende tyske musikere som lærere: Johann Hartmann, Hans Hinrich Zielche og Johan Philip Degen. Desværre viste akademiet sig ikke at være levedygtigt, men til gengæld fik Danmark en tradition for musikundervisning i skolen, der blev stadfæstet i skoleloven af 1814. Denne udvikling skyldtes navnlig to mænd af tysk herkomst: J.A.P. Schulz og H.O.C. Zinck. Schulz havde i 1790 gjort sig bemærket med skriftet ‘Gedanken über den Einfluss der Musik auf die Bildung des Volks, und über deren Einführung in den Schulen des Königl. Dänischen Staates’, som han indledte med disse ord: „At Musiken, naar den anvendes og udøves efter dens Hensigt, formilder Sæderne, forædler Følelserne, og udbreder Fryd og Selskabelighed blant Folket, og overalt har stor Indflydelse paa den moralske Karakteres Dannelse, kan ikkun tages i Tvivl af den, der ikke har haft Leylighed at gjøre sig Betragtninger over denne Kunsts Væsen og Virkninger, eller og hos saadanne, for hvilke det endnu ikke gandske er afgjort, at en Nations Kultur beforder dens Lyksalighed.“ Derfor mente han, at musikundervisningen burde have en fast plads i skolen, fordi man ellers berøvede folk en stor del af deres lykke!

Mens musikken således fik en fast plads i skolen, var det noget sværere at skabe de rette rammer om uddannelsen af de professionelle musikere. Godt nok oprettede den italienske leder af Det Kongelige Teaters syngeskole, Giuseppe Siboni, i 1829 et konservatorium, men det sigtede udelukkende på uddannelse af sangere til Det Kongelige Teater og måtte i øvrigt lukke dørene ved Christian VIII's tronbestigelse, da han - der hidtil havde været en af de faste støtter - dermed fik andre ting at tænke på. Først i 1867 fik København takket være en testamentarisk gave fra juveler Moldenhauer sit første egentlige musik-

konservatorium, der eksisterer den dag i dag under navnet Det Kongelige Danske Musikkonservatorium. Ledelsen bestod efter ønske fra Moldenhauer af kgl. kapelmester H.S. Paulli og komponisterne J.P.E. Hartmann og Niels W. Gade. Mens Hartmann havde undervist i tolv år på Sibonis konservatorium, havde Gade i fire år været lærer ved det af Mendelssohn oprettede konservatorium i Leipzig, og dette konservatorium synes at have været forbilledet for opbygningen af Københavns Musikkonservatorium.

Personlige relationer

Niels W. Gade er en af de få danske komponister, der i sin egen tid opnåede at blive kendt over hele Europa og så langt som til Amerika og Australien, og denne berømmelse udgik fra Tyskland, nærmere betegnet Leipzig. De fire år, han tilbragte i Leipzig som følge af den imponerende succes, hans første symfoni opnåede, da Mendelssohn havde opført den i Gewandhaus, banede vejen for international berømmelse, ikke alene

som komponist, men også som dirigent. At opnå at blive Mendelssohns efterfølger for de berømte Gewandhaus-koncerter gav genlyd ude i Europa og navnlig fik det stor betydning for Gade, at de kendte Leipziger musikforlag Breitkopf & Härtel og Fr. Kistner med fornøjelse påtog sig at udgive hans værker og med deres distributionsnet sørgede for at gøre hans kompositioner kendt langt ud over både Danmarks og Tysklands grænser.

Selv om Gade var en ener, var der andre danske komponister i 1800-tallet, der også så Tyskland

Paulinerkirche i Göttingen.

Foto: Inger Sørensen, 2004

som mulighedernes land. Her kunne de ikke alene stifte bekendtskab med den musik, der ikke blev opført i Københavns begrænsede koncertliv, hvad enten det drejede sig om symfonisk musik eller opera, men der var også langt bedre muligheder for at præsentere deres egne værker for et større publikum. Allerede J.P.E. Hartmann havde i 1830'erne og 40'erne flere gange rejst i Tyskland for at stifte bekendtskab med tysk kulturliv og knyttet kontakter til kolleger og musikforlag, men for hans søn, Emil Hartmann, blev Tyskland centrum i hans musikalske karriere, fordi han her slap for hele tiden at blive rubriceret som „sin fars søn og Gades svoger“. I de sidste årtier af 1800-tallet var han en næsten ligeså kendt skikkelse i tysk musikliv som Gade, idet han årligt gav koncerter med egne værker i alle de store tyske musikbyer som Berlin, Leipzig, Hamburg osv., hvor især hans raffinerede arrangementer af skandinaviske folkemelodier blev yderst populære. Da han som ung skulle på en studierejse, begrundede han sit valg af Tyskland som rejsemål således: „Jeg vedkjender aabent at jeg ikke vilde vælge noget andet Land dertil end Tydskland. Man kan i Wien, Dresden eller endogsaa i Berlin, høre al den gode Musik der er skrevet i denne Verden i Løbet af et halvt Aar og det noblere, bedre og med langt større Kunstsands fra de Udførendes Side end noget andet Sted. Jeg kan ikke opgive det musikalske Standpunkt som jeg staaer paa tilligemed alle de dygtige Musikere herhjemme, og det er Anerkjendelsen af Tysklands store Overlegenhed i musikalsk Henseende.“

Disse ord blev skrevet i sommeren 1864, men Emil Hartmann stod ikke alene med sine synspunkter. Også komponister som August Enna og Paul von Klenau valgte at satse på en karriere i Tyskland. Således blev Ennas operaer foruden i København også opført med succes i bl.a. Berlin, Hamburg, Weimar, Magdeburg og Köln, mens von Klenaus værker næsten udelukkende blev opført i Tyskland. Også den unge Carl Nielsen valgte Tyskland som et af sine rejsemål, da han i 1890 fik tildelt Det Anckerske Legat til en studierejse. På denne tur fik han et overvældende indtryk af Wagners musik, der dog ændrede sig med tiden, men der er ingen tvivl om, at den unge Nielsen var under stærk indflydelse af tysk musikkultur, selv om han senere valgte at gå sine egne veje.

Note

1 Se også Niels Krabbes åbningstale: http://www.paulinerkirche-goettingen.de/wahlverwand_eroeffenrede.htm

2 Oversættelse: „Du ædle Naumann, Kunzen, Schulz! I alle tiders pryd. Snart, ved de tyske mestre, bliver også dansken dristigere, og dertil musers barn. Dog - det tilstår jeg sagte - er også Kuhlau, endda Weyse, tysk af fødsel. De blev dog hurtigt danske, skønt de er tyske.“

Litteratur

Wahlverwandschaften. Zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland. Af Anne Ørbæk Jensen, Claus Røllum-Larsen og Inger Sørensen. Red. Niels Krabbe. Kbh.: Det Kongelige Bibliotek, 2004.

Bjarne Christensen

Seminarielektor,

Ribe Seminarium.

bjarne.christensen@ribesem.dk

Den fjerne mundtlighed

Om fraværet af den mundtlige dimension i fjernundervisningen

It never gravitates toward a single consciousness or a single voice.
The life of the word is contained in its transfer from one mouth to another, from one context to another context, from one social collective to another, from one generation to another generation.
(Bakhtin, 1963/1984, p. 202)

Mange steder i den pædagogiske litteratur, i fagdidaktikkerne og i undervisningspraksis i flere skole- og uddannelsesformer ses igennem det sidste halve århundrede et skifte fra en overvejende monologisk til en overvejende dialogisk forståelse af undervisning og læring. Dette skifte har været præget af ønsket om igennem uddannelsessystemet at fremme livslang læring og har medført en ændring af praksis, der er karakteriseret bl.a. ved elevcentrering, selvorganisering, kollaborative arbejdsformer, problemorientering og situeret og fleksibel læring (Witfelt [et al.] 2000, Holm-Larsen 2000). Det er min påstand, at multimediedidaktikken og fjernundervisningen via nettet vil forblive mangelfuld og producere et stort deltagerfrafald, så længe dialog i overvejende grad knyttes til skriftlighed. Så længe der ikke sker en ændring med hensyn til viden om og færdigheder inden for det mundtlige, vil deltagerne i den distribuerede, it-bårne fjernundervisning risikere at miste en værdifuld professionskompetence, som er knyttet til den mundtlige udtryksfærdighed - et tab, der risikerer at gå ud over kvaliteten i professionsudøvelsen.

Elementer i en multimediedidaktik

Det stigende samfundsmæssige behov for livslang læring via fleksible læringsformer har været knyttet tæt sammen med udviklingen af it-baserede læreprocesser. Det traditionelle krav om tilstedeværelse og samtidighed er i uddannelsesudbuddet blevet suppleret med muligheder for at levere undervisning, hvor deltagerne opholder sig på forskellige steder og deltager på forskellige tidspunkter. Hertil kommer muligheder for at levere en undervisning, hvor samtidigheden er bevaret, men hvor deltagerne ikke op-

holder sig på samme sted - som den undervisning, der organiseres f.eks. via videokonferencer og desktop video, hvor det mundtlige element er til stede (Sørensen 1999).

Würtz (2002) fastslår, at fjernundervisning ikke blot er en anden tilrettelæggelsesform, men at selve kommunikationen er anderledes, og at den skal fastholdes. Den it-distribuerede tilrettelæggelsesform er karakteriseret ved fleksibilitet og asynkron kommunikation. For at fremme deltagernes refleksion over undervisningens indhold bruges midler som dialog, lærertilrettelagte studievejledninger, design af studiemønstre med henblik på fremme af deltagerinvolvering og -refleksion og andre tiltag, der fremmer refleksiv praksis (Sørensen 1999). Sprog i videste forstand, herunder viden om sprog i interaktion, spiller en central rolle for læringen i den synergi, der opstår i samspillet mellem studerende, lærer og stof. Det dialogiske princip er udsprunget af forestillingen om læring som en konstruktion af viden.

‘Dialog’ betyder som bekendt i den daglige brug af ordet ‘samtale’, og afledt heraf har vi betydningen ‘udveksling af synspunkter om et emne’; [ordet er i sin græske form *dialogos* sammensat af *dia*, ‘om’ og *logos*, ‘ord’]. Det er ud fra den daglige brug af ordet således noget af en tilsnigelse at tale om ‘samtale’ i forbindelse med skriftsprogsbaseret fjernundervisning. Dog er begrebet i sin etymologiske form ikke forkert i forhold til gængs multimediedidaktisk tænkning, idet det skriftlige giver en høj grad af mulighed for at forholde sig reflekterende og skriftsprogligt produktiv til en fremstillet faglighed.

Dialog bindes i traditionelt design af fjernundervisning primært til en skriftlig udveksling. Denne praksis står dog i kontrast til den professionelles senere udøvelse af faglighed i forhold til elever, klienter, patienter etc. Her gælder dagligsprogets definition af ‘dialog’ i betydningen samtale, og fagligheden er knyttet til mundtlige kommunikative kompetencer. Prisen for tilrettelæggelsesformens fleksibilitet og bagsiden af den asynkrone kommunikation er med andre ord at man fjerner sig fra professionsudøvelsens centrale formidlingsform, som er mundtlig fremstilling og interaktion.

I fjernundervisningen fastholdes imidlertid et centralt krav om dialog og interaktion deltagerne imellem, forstået som primært skriftlig dialog og interaktion udfoldet inden for de mediegenrer, der står til rådighed. Dette stiller særlige krav til både lærere og studerende, idet begge udfordres anderledes end i den mundtlige undervisning, hvor man synkront interagerer i et klasseværelse eller til nød igennem mediekkanaler, der tillader mundtlig interaktion over afstand. Kravet om synlighed og deltagelse er anderledes i den skriftsprogsbaserede fjernundervisning; ja, de betingelser for interaktion og de former, den antager i skriftlig form, følger andre regler end den fra klasseundervisningen kendte: dialogformerne bliver anderledes.

Kravet om aktiv, produktiv deltagelse og hermed 'synlighed' er større i fjernundervisningen end i klasseundervisningen, hvor deltagelse kan signaleres på anden vis end ved verbal adfærd. De studerendes forskellige læringsstile passer ikke altid til dette krav om 'synlighed', hvilket også frafaldsproblematikken i forbindelse med fjernundervisning kunne være en indikator på. For læreren åbner der sig med skriftligheden en åbenlys chance for en mere analytisk tilgang til vejledningen, idet udgangspunktet kan tages i en skriftligt fastholdt udvikling af argumentation og skriftlig dokumentation for en fremadskridende forståelse hos den studerende. Begge parter, den studerende og læreren, vinder således noget i forhold til klarhed om et fagligt indhold, men man mister den faglighed, der er forbundet med de mundtlige fremstillingsformer og den forståelse af form og indhold, der knytter sig til den mundtlige interaktion.

Det kræver et stort forarbejde fra lærerens side at fremme en optimal interaktion i en traditionel, skriftsprogsbaseret fjernundervisning, idet de stofområder, der studeres, på den ene side skal fremstå klare og afgrænsede, men på den anden side også skal fremstå som integrerede i en sammenhæng. Disse afgrænsninger og perspektiveringer sker i den traditionelle, mundtlige undervisning som 'forhandlinger om mening' i løbet af undervisningen, når den studerende eller læreren finder det opportunt, og det sker typisk i flere omgange i løbet af et mundtligt undervisningsforløb. I fjernundervisningen skal 'forhandlinger om mening' medtænkes i designet, således at lærerens centrale spørgsmål fremtvinger refleksion og stillingtagen. Læreren må anticipere mere om den studerendes læringsproces og udarbejde sine spørgsmål, gennemføre sin vejledning, vælge sine undervisningsmaterialer, give henvisninger til andet læsestof og andre kilder ud fra overvejelser, formodninger og viden om disse læringsprocesser. Designet bliver en central faktor for, om det samlede forehavende lykkes.

Der stilles samtidig store krav til lærerens didaktiske og refleksive niveau, og dette skal afspejle sig i den kommenterende praksis, læreren udøver skriftligt, og som i lighed med den studerendes produktion altid kan hentes frem igen i den refleksive og fremadskridende proces. Bredden af skriftsproglige genrer og stilistisk variation, der forekommer i netbaseret fjernundervisning, indikerer, at kravene til både studerende og lærer på det skriftsproglige felt er ganske store, og for mange sikkert uoverstigelige (Witfelt 2000).

Fjernundervisning for sproglærere

Erfaringer fra mundtlige såvel som skriftlige kommunikationsformer i og uden for undervisningssammenhænge vil ikke uden videre kunne overføres til fjernundervisning. Den viden og de kundskaber, der skal erhverves i professionsuddannelserne, kan desuden kun i et vist omfang forstås, tilegnes, reflekteres, fastholdes og evalueres via skriftlig kommunikation. En sygeplejestuderende kan læse og skrive om

løfte- og forflyttelsesteknik, men skal også kunne praktisere relevante teknikker. En pædagogstuderende kan læse og skrive om rim og remser og deres betydning for børns sproglige opmærksomhed, men skal også kunne fremsige rim og remser. En lærerstuderende kan læse og skrive om trespring, men skal også kunne udføre et.

Problematikken er ikke mindst tydelig i forbindelse med fremmedsprokundervisningen i en traditionel fjernundervisningskontekst (Christensen 2002b). Sproget er i fremmedsprogsundervisning både medium og objekt, og i arbejdet med sproget er der en sammenhæng mellem receptive og produktive færdigheder i en didaktisk refleksiv praksis, der er essentiel for læreruddannelsen. En del af dette arbejde kræver samtidighed og har traditionelt også været udøvet stedbundet. På samme måde som i anden undervisning vil man også i fremmedsprogsundervisningen kunne opnå en række fordele i forhold til erkendelse af sammenhænge, skærpelse af fagdidaktisk refleksion og nyttig opøvelse af andre centrale kompetencer ved en skriftsprogsdomineret fjernundervisning. Men den ene halvdel af både de receptive og de produktive færdigheder vil i sagens natur forsømmes. Ikke mindst forsømmes den mundtlige interaktion og det samarbejde, der er karakteristisk for god klasseværelsesundervisning (Christensen 2000). Problematikken råber på særlige tiltag hvad angår fjernundervisning - tiltag, der tillader samtidighed og Kooperation, forhandling af mening og fokus på form, herunder fokus på den viden, interaktionsforskningens resultater giver os (Asmuß og Steensig 2003), og hermed eksplicit viden om de regler, der gælder i mundtlig, autentisk interaktion. Interaktionskompetence er for sproglæreren som en logisk del af den sproglige kompetence både medium og objekt. Disse betragtninger er i lige så høj grad relevante for andre, hvis profession udøves via mundtlighed, som de er for sproglæreren, for hvem mundtligheden i traditionel fjernundervisning helt klart mangler.

Mundtlighedspædagogik

Behovet for en mundtlighedspædagogik i relation til fjernundervisning understreges hermed atter. Dette kan f.eks. afhjælpes ved følgende tre tiltag:

- Indlæggelse af seminarer med fremmøde i fjernundervisningsdesignet
- Arbejde med særlige emner og særlige fokuspunkter i selve fjernundervisningen
- Inddragelse af programmer, der transmitterer lyd og billede via pc'en.

Det er i sig selv afhjælpende at indlægge seminarer med fremmøde, al den stund kommunikationen her foregår mundtligt. Men effekten med hensyn til udvikling af viden om mundtlig kommunikation i professionssammenhæng kan formodentlig forstærkes, hvis der er særlig fokus på interaktion og det mundtlige udtryk. Man kan altså forestille sig et særligt kursuselement med fokus på mundtlighed og sproglig opmærksomhed, som lægges ind i fjernundervisningen og øves og forstærkes via de tekniske hjælpemidler, der er til rådighed. En fjerde, afhjælpende foranstaltning kunne f.eks. i

forbindelse med uddannelsen af kommende sproglærere være at inddrage de personer, der i praktiksammenhæng arbejder med de studerendes udvikling af praksis. Det vil som delelement betyde, at den mundtlige dimension inddrages i relation til professionsudøvelsen.

Den virtuelle kommunikationsarena

Den virtuelle kommunikationsarena, som fjernuddannelse foregår i, kan således blive til et nødvendigt mødested og en mediator mellem teori og praksis, hvor tavs viden via vejledning og refleksion omsættes til artikulerbar viden (Christensen 2002c). Dette kan ske gennem de problembaserede, projektorganiserede, tværfaglige og praksisnære tilgange til emner, som lærere, studerende og praktikere i fællesskab definerer.

Netop vejledningsproblematikken i forhold til praktikperioderne er essentiel, også hvad angår sproglige problemstillinger. Det vil imidlertid være en sovepude kun at henvise videreudviklingen af den mundtlige kommunikative bevidsthed til praktikken. Man må fastholde, at den læring, der finder sted i løbet af studiet, også skal knyttes til mundtlige udtryk og mundtlig udtryksfærdighed, ikke mindst af hensyn til den senere professionsudøvelse. Kvaliteten af professionsudøvelsen er givet vældig afhængig af beherskelsen af netop de mundtlige kompetencer.

Mundtlighed og skriftlighed

En traditionel, men fejlagtig opfattelse af forholdet mellem skriftsprog og talesprog kan sammenfattes i en række modsætninger: skriftsproget er lineært i modsætning til talesprogets cirkulære karakter; skriftsproget er logisk fremadskridende i modsætning til digressionerne i talesproget; skriftsproget ses som stramt, klart og entydigt i modsætning til talesprogets løse struktur, der giver uklarhed og flertydighed. Opfattelsen er fejlagtig på en række punkter, som det klart dokumenteres i konversationsanalysen. Ifølge Wagner (2003) er begge former præget af linearitet (kontinuitet); det fremadskridende i skriftsproget modsvares i talesproget af en sekventiel organisering, hvilket er noget andet end de påståede digressioner i talesproget. Hvor skriftsproget er stramt, er talesproget kontekstafhængigt og henter altså betydning ud af sin sammenhæng, og hver ytring er i sig selv kontekstskabende for følgende ytringer. Den uklarhed, man oplever ved traditionelle nedskrivninger af talt sprog, fremstår i konversationsanalysens transskriptioner som værende udtryk for, at samtaleparterne forhandler de betydningspotentialer, der ligger i ytringer og i konteksten. Hvor vi i forbindelse med det skrevne sprog nok kan arbejde med et udvidet tekstbegreb, skal man ved analysen af talt sprog fokusere på det multimodale, nemlig indlejringen i en akustisk og visuel sammenhæng. Ord og billeder spiller sammen i det skrevne, men i talesproget har vi en lang række lyde og bevægelser, der spiller en ikke uvæsentlig rolle i interaktionen, og for hvordan den både skal og kan forstås.

Talesproget er med andre ord ikke afvigende og ugrammatisk. Man kan bare ikke med tilfredsstillende resultat overføre skriftsprogets analysemetoder og -redskaber til analysen af talesproget. Det må her for en god ordens skyld indskydes, at modstillingen mellem talesprog og skriftsprog ikke må overskygge det faktum, at begge naturligvis er gensidigt forbundne (Fafner 1990).

Spørgsmålet er imidlertid, om den viden om talesproget, som pragmatikken og interaktionsanalysen vil kunne bidrage med, fører til bedre kommunikationsformer - i første omgang i uddannelsessammenhængen og på sigt i professionsudøvelsen. Spørgsmålet ligger i høj grad åbent for nærmere undersøgelse, men interaktionsanalysen vil uden tvivl kunne levere ny indsigt også i forhold til undervisning og læring inden for professionsuddannelserne. Dette gælder både hvad angår den normale klasseundervisning og ikke mindst fjernundervisningen. Et bud er at inddrage arbejdet med mundtlighed og interaktion som kuselement i fjernundervisningen. Erfaringer hermed fra f.eks. uddannelse af læger i kommunikation peger på en god effekt (Femø Nielsen 2003, Lauersen 2003, Kjærbeck 2003). Der er desuden belæg for, at arbejdet med den mundtlige form fremmer arbejdet med den skriftlige. Disse faktorer gør i sig selv et forøget fokus på mundtlig fremstilling til et kvalitetskriterium for undervisning (Fafner 1990), og de placerer retorikken, 'den handlende mundtlighed' (Haugsted 1999), og de sproglige discipliner stærkt i forhold til professionsuddannelserne.

Litteratur

- Asmuß, Birte & Jakob Steensig (red.): *Samtalen på arbejde - konversationsanalyse og kompetenceudvikling*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2003.
- Bakhtin, M.M. (1963/1984): *Problems of Dostoevsky's poetic*. i: C. Emerson, ed. and trans., Minneapolis, University of Minnesota Press, her citeret efter Katsuhiko Yamaazumi, *Orchestrating Voices and Crossing Boundaries in Educational Practice*. i: Hedegaard (2001).
- Christensen, Bjarne (2000): *An Example of Integration of ICT into the Subjects*, i: Witfelt (2000).
- Christensen, Bjarne, Annette Falk, Bjarne Hoff, Anders Hove, Christian Quvang & Marianne Würtz (2002a): *FUN, Fjernundervisning i læreruddannelsen*. Intern rapport. Ribe: Ribe Statsseminarium, CVU Vest, 2002.
- Christensen, Bjarne (2002b): *Foreløbige overvejelser om sprogundervisning i en netbaseret læreruddannelse*. Om medie og objekt. i: Christensen [et al.] (2002a).
- Christensen, Bjarne (2002c): *Kan IKT være et organisatorisk og pædagogisk innovativt redskab, der kan skabe helhed i læreruddannelsen?* i: Christensen [et al.] (2002a).
- Fafner, Jørgen: *Forholdet mellem mundtlighed og skriftlighed*. i: *Sprog og kvalitet, Modersmål-Selskabets Årbog 1990*, Kbh.: C.A. Reitzels Forlag, 1990.
- Femø Nielsen, Mie (2003): *Nytter det? Kan undervisning i talens mikrounivers føre til ændret praksis?* i: Asmuß og Steensig (2003).
- Haugsted, Mads Th.: *Handlende mundtlighed, Mundtlig metode og æstetik*. Kbh.: Danmarks Lærerhøjskole, 1999.

- Hedegaard, Marianne (ed.): Learning in Classrooms. A Cultural-Historical Approach. Århus: Århus University Press, 2001.
- Holm-Larsen, Signe: The Challenge of Problem-based Learning - how to practice Student-centred and Self-paced Project Work, Pedactice, (2000) www.vordingbsem.dk/pedactice/
- Kjærbeck, Susanne, (2003) Hvad er en vellykket aktiveringssamtale? i: Asmuß og Steensig (2003).
- Lauersen, Lone (2003): Konversationsanalysen I kommunikationsundervisningen for medicinstuderende. i: Asmuß og Steensig (2003).
- Sorensen, E.K.: Dialogues in Networks. i: Peter B. Andersen [et al.] (eds.): The Computer as Medium. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. Pp. 389-421.
- Sorensen, Elsebeth K.: Interaktion og Læring i Virtuelle Rum. IKT-basert Læring: Interaktionen i Centrum. Ålborg: Aalborg Universitet, Institut for kommunikation, 1999.
- Wagner, Johannes (2003): Talesprogsdata i sprogundervisningen. i: Asmuß og Steensig (2003).
- Witfelt, Claus: A Multimedia Didactical Guide, Pedactice, 2000. www.vordingborgsem.dk/pedactice/
- Witfelt, Claus & Bjarne Christensen, Bjarne: Flexible Learning. A Catalogue of Didactical Key Issues and Methods relating to Developing Flexible Pre-service and In-service Teacher Training Courses, Pedactice, 2000. www.vordingbsem.dk/pedactice/
- Würtz, Marianne (2002): Overvejelser over fjernundervisning generelt. i: Christensen [et al.], (2002a).

Godt Nyt

- fra Danmarks Pædagogiske Biblioteks samlinger

Bade, Claudia: Internationaler Schüleraustausch als Kulturbegrenzung. Hamburg: Krämer, 2001. 91 s. (Hochschulpraxis Erziehungswissenschaft; Bd. 3)

Dansk - vejen til integration. Kbh.: C.A. Reitzel, 2000. 141 s. (Modersmål-Selskabets årbog; 2000)

Indhold bl.a.: Claus Tilling: Polsk-dansk teaterinstruktør med gebrokket, men effektivt dansk; Karen Lund: Interkulturel kommunikation - at navigere i misforståelser; Karen Risager: Verdensborger i Danmark; Anne Holmen: Dansk som andetsprog er kommet for at blive m.m.

De Carlo, Maddalena: L'interculturel. Paris: CLÉ International, 1998. 126 s. (Didactique des langues étrangères)

Developing Intercultural Competence in Practice. Ed. By Michael Byram, Adam Nichols & David Stevens. Clevedon: Multilingual Matters, 2001. 283 s. (Languages for Intercultural Communication and Education; 1)

Experiential Learning in Foreign Language Education. By Viljo Kohonen [et al.]. Harlow: Longman, 2000. 182 s. (Applied Linguistics and Language Study)

Flodell, Gunvor: „De verkar te å gå bakåt“. Språk, etnicitet och identitet belyst utifrån emigrant- och dialektmaterial. Umeå: Kulturgräns norr, 2002. 334 s. (Kulturens frontlinjer; 36)

Med resumé på engelsk og catalansk.

Hallet, Wolfgang: Fremdsprachenunterricht als Spiel der Texte und Kulturen. Intertextualität als Paradigma einer kulturwissenschaftlichen Didaktik. Wolfgang Hallet. Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 2003. 295 s. (ELCH; Bd. 6)

Integrating Culture Learning in Languages Classroom. A multi-perspective conceptual journey for teachers. By Leo Papademetre & Angela Scarino. Melbourne: Language Australia; Research Centre for Languages and Cultures Education in Schools, The University of South Australia, 2000. 96 s.

Hertil knytter sig video: Consider language and culture teaching.

Kim, Mi-Seoung: Landeskunde im Deutschunterricht in Südkorea. Zur Reichweite der kommunikativen und interkulturellen Konzepte. Frankfurt am Main: Lang, 2003. 366 s. (Werkstattreihe Deutsch als Fremdsprache; Bd. 71)

Konstruktion statt Instruktion. Neue Zugänge zu Sprache und Kultur im Fremdsprachenunterricht. Michael Wendt (Hrsg.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000. 218 s. (Kolloquium Fremdsprachenunterricht; Bd. 6)

Kultur og sprog. Barry Tomalin & Susan Stempleski; oversat og bearbejdet af Peter Junge & Judith Parsons. Kbh.: AOF, 2000. 174 s.

Kulturperspektiver i fremmedsprogene. Red. af Jostein Børtnes. Bergen: Program for kulturstudier, Norges forskningsråd; Kristiansand: Høyskoleforlaget, 1999. 110 s. (Kulturstudier; nr. 7)

Der **neue** Norden, Deutschland und die Europäische Union: Vorträge des Symposiums vom 11.-13. März 1999 am Center für Sprache und Interkulturelle Studien der Universität Aalborg. Hrsg. Ernst-Ullrich Pinkert. Kopenhagen: München: Wilhelm Fink, 2000. 93 s. (Text & Kontext. Sonderreihe; Band 43)

Med bidrag på engelsk.

Pelz, Manfred [et al.]: Sprachbegegnung und Begegnungssprache. Zur experimentellen Überprüfung des Programms „Lerne die Sprache des Nachbarn“. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999. 323 s. (Freiburger Beiträge zur Erziehungswissenschaft und Fachdidaktik; Bd. 7)

Risager, Karen: Det nationale dilemma i sprog- og kulturpædagogikken. Et studie i forholdet mellem sprog og kultur. Kbh.: Akademisk, 2003. 558 s.

Trad, Ahmed Rafik: Tabuthemen in der interkulturellen Kommunikation. Ein Beitrag zur Landeskundendidaktik im DaF-Studium. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001. 181 s. (Sprache, System und Tätigkeit; Bd. 41)

Wie ist Fremdverstehen lehr- und lernbar? Vorträge aus dem Graduiertenkolleg „Didaktik des Fremdverstehens“. Hrsg. Lothar Bredella (et al). Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1999. LII, 290 s. (Giessener Beiträge zur Fremdsprachendidaktik)

Übersetzung als Kulturvermittlung im deutsch-dänischen Kontext: Vorträge des Symposiums vom 2.-3. Oktober 2003 am Center für deutsch-dänischen Kulturtransfer an der Universität Aalborg. Hrsg. Klaus Bohnen & Jan T. Schlosser. Kopenhagen: Wilhelm Fink, 2004. 176 s. (Text & Kontext. Sonderreihe; Band 48)

Österreich und Skandinavien. Kulturelle Beziehungen zwischen Wiener Kongress und Erstem Weltkrieg. Hrsg. Wolf Wucherpfennig. Kopenhagen; München: Wilhelm Fink, 2004. 184 s. (Veröffentlichungen des Zentrums für Österreichisch-Nordische Kulturstudien, nr. 2) (Text & Kontext. Sonderreihe 26.1)

Andet Godt Nyt

- fra Danmarks Pædagogiske Biblioteks samling

Undervisningsmaterialer

Du bist dran. Prøveoplæg (Cd og bog). Tanja Jessing & Annette Smidt Jørgensen. Kbh.: Alinea, 2004. 1 cd i mappe, 1 bog (71 s.)

19 lyttetekster til folkeskolens afgangsprøve i tysk.

Einfach märchenhaft! (Cd og bog). Anne Grete Egede Andersen, Marianne Ledstrup. Kbh.: Gyldendal, 2004. 1 cd, 1 elevbog (72 s.) (Themakomplett; 5)

Hertil findes lærerens bog. Cd indeholder enkelte tekster fra elevbogen samt 6 prøveoplæg til FSA/FS10. Beregnet til tysk for 8.-10. klasse og tilsvarende niveauer.

Italiensk lyrikantologi 1200-2000. Udg. Jan Hupfeldt Nielsen. Kbh.: Gyldendal, 2004. 413 s.

Til brug i arbejdet med italiensk sprog og kultur i gymnasiet og til studiet af lyrikkens litteraturhistorie på universitetet.

My Way 1. Learner's book. Leni Dam, Lienhard Legenhausen, Clara Schøtt. Albertslund: Malling Beck, 2004. 64 s. 1 cd i lomme, lærerhåndbog, 94 s., 29 kopiark. For begynderundervisning i engelsk.

Slotorub, Fanny: Mosaik 2. Kbh.: Alfabet, 2004. 1 kassettebånd, 1 grundbog (144 s.), 1 lærervejledning (111 s.).

Kassettebånd med udtaleøvelser og materiale til opgaverne. Lærervejledning med undertitel: Dansk for begyndere. Beregnet til undervisningen for voksne i dansk som andetsprog på modul 2-3 på Danskuddannelse 2 og på modul 1-2 på Danskuddannelse 3.

Spansk øvehæfte for fortsættere. i Adelante! Else Marie Brødsgaard & Ellen Lautrup; red. Kurt Jonas. Holbæk: Sprogbøger, 2004. 72 s

Sprogmosaik: ideer til sprogstimulering og sprogiagttagelse. Af Catarina Littman, Carin Rosander; bearbejdet og oversat til dansk af Merete Engel, Inge Høirup, Annette Winther. Kbh.: Haase, 2004. 269 s. Beregnet til tosprogede elever i indskolingen og på mellemtrinnet, men en del kan også benyttes i de ældste klasser og til voksenundervisning.

Vikarmappen til fransk - i en snæver vending. Birthe Valentiner-Branth, Niels Sivebæk Mogensen. Holbæk: Sprogbøger, 2004.

Ny mulighed for at finde pædagogik og psykologi på nettet

Den 6. december åbner den pædagogisk/psykologiske fagportal www.ppportal.dk. Fagportalen samler nationale og internationale links til pædagogiske og psykologiske informationsressourcer i én grænseflade.

Alle links er kvalitetsvurderede og udvalgt med studerende, lærere og forskere som de primære målgrupper, men fagportalen kan være en hjælp for alle med interesse for pædagogik og psykologi. Fagportalen er gratis og offentligt tilgængelig og vil fremover blive ajourført med nye links.

Der er mulighed for at oprette sin egen portal 'My PPP' i fagportalen, så man kan samle sine egne favoritlinks til hurtig genfindning.

Fagportalen udgør et længe savnet redskab til kvalitetsvurderede ressourcer på internettet, hvor almindelige søgemaskiner ofte giver alt for mange og irrelevante hits.

Indholdet er alsidigt. I udvælgelsen af links er der lagt vægt på at repræsentere både mere praktiske og teoretiske momenter af psykologi og pædagogik. Væsentlige aktører som f.eks. forskningsinstitutioner og organisationerne i det pædagogiske og psykologiske felt er repræsenteret. Portalen giver både adgang til 'de store navne' i pædagogik og psykologi og til netværk, der arbejder i bestemte dele af fagene. Der er - uden at se bort fra det klassiske i fagene - sat særlig fokus på aktuelle trends i pædagogikken og psykologien eksempelvis uddannelsespolitikken og neuropsykologien. De nævnte forhold er belyst med både nationale, udenlandske og internationale links

Fagportalen er udviklet og vedligeholdes i et samarbejde mellem Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek og Det Kongelige Bibliotek. I opbygningsfasen har bibliotekerne modtaget støtte fra Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek.

For yderligere oplysninger kontakt:

- Jens Bennedsen jens@dpu.dk, tlf.: 26 30 66 63
- Søren Carlsen sca@dpu.dk, tlf.: 26 30 66 58

Næste nummer af Sprogforum udkommer Februar 2005
H.C. Andersen

Hidtil er udkommet:

1994/95: Nr. 1: Kulturforståelse (udsolgt); Nr. 2: Didaktiske tilløb (udsolgt); Nr. 3: Et ord er et ord (udsolgt).
1996: Nr. 4: Kommunikativ kompetence (udsolgt); Nr. 5: Mellem bog og internet (udsolgt); Nr. 6: Den professionelle sprog lærer (udsolgt). **1997:** Nr. 7: Fra grammatik- til systemtilegnelse (udsolgt); Nr. 8: Projektarbejde (få eksemplarer); Nr. 9: Dansk som andetsprog (udsolgt). **1998:** Nr.10: Sprogtilegnelse (udsolgt); Nr. 11: Evaluering af sprogfærdighed (udsolgt); Nr. 12: Sprog og fag. **1999:** Nr. 13: Internationalisering; Nr. 14: Mundtlighed (udsolgt); Nr. 15: Læring og læreoplevelser (udsolgt). **2000:** Nr. 16: Sprog på skrift (udsolgt); Nr. 17: Brobygning i sprogfagene; Nr. 18: Interkulturel kompetence (udsolgt). **2001:** Nr. 19: Det mangesprogede Danmark; Nr. 20: Task (udsolgt); Nr. 21: Litteratur og film. **2002:** Nr. 22: Lytteforståelse (udsolgt); Nr. 23: Evaluering; Nr. 24: Sprog for begyndere; Nr. D: Julen 2002. **2003:** Nr. 25: Læringsrum; nr. 26: Udtale; nr. 27: Kompetencer i gymnasiet; nr. 28: Julen 2003: Æstetik og it. **2004:** Nr. 29: Nordens sprog i Norden; nr. 30: Sproglig opmærksomhed; nr. 31: Den fælles europæiske referenceramme; nr. 32: Julen 2004 - Vinduer mod verden.

De fleste artikler kan ses i fuldttekst på vores hjemmeside: www.dpb.dpu.dk/infodok/Sprogforum/ - hvorfra de frit kan skrives ud.

Produktionsplan for Sprogforum:

Nr.	Arbejdstitel	Deadline	Udgives
33	H.C. Andersen	1.10.2004	Februar 2005
34	Aktionsforskning	15.2.2005	Maj 2005
35	Principper for vurdering af UV-materiale	15.6.2005	Oktober 2005
36	Sociokulturelle perspektiver på sprog læreruddannelsen	1.10.2005	Februar 2006

Bemærk: Ændringer kan forekomme

Abonnement (120 kr.) omfatter minimum 3 temanumre; enkeltnumre koster 50 kr. Abonnement kan tegnes og enkeltnumre bestilles ved henvendelse til Sprogforum, Danmarks Pædagogiske Bibliotek (spgforum@dpu.dk).

Tidsskriftet **sprogforum** udgives af Informations- og Dokumentationscentret for Fremmedsprogs-pædagogik (INFODOK) ved Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

Redaktionens adresse:

Sprogforum

Danmarks Pædagogiske Bibliotek

Emdrupvej 101, Postbox 840

2400 København NV

Tlf: 88 88 93 28 / 88 88 93 11

Fax: 88 88 93 91 · Giro 106 1925

E-mail: sprogforum@dpu.dk

www.dpb.dpu.dk/infodok/Sprogforum/

8 776131 254019

Forord

Vinduer mod verden

Med dette julenummer, årets sidste nummer, med titlen 'Vinduer mod verden', runder Sprogforum sin 10. årgang. Som i de sidste to år består årets sidste halve nummer ikke alene af bibliografier, men af en række forskellige artikler. I år kredser de fire udvalgte artikler om forskellige aspekter af et muligt sprogligt og kulturelt udblik mod verden, nemlig emnerne: kultur i sprogundervisningen med vægt på billeder i tysk-undervisningen, kulturudveksling med vægt på to vinkler på de indbyrdes relationer og påvirkninger mellem østrigsk /tysk og dansk kulturliv samt fjernundervisningens muligheder for kommunikation over afstand med vægt på overvejelser over vilkårene for den mundtlige dimension. Nogle af artiklerne i dette nummer er altså ikke direkte relateret til sprog- og kulturpædagogik, men kan forhåbentlig være til inspiration som baggrund for det pædagogiske arbejde.

Samtidig er dette Sprogforums sidste såkaldte jule- eller årsafslutningsnummer idet vi fremover vil koncentrere os om de tre årlige hele numre, mens det sidste halve nummer bliver skåret væk pga. tidsskrifternes forringede økonomiske forhold i dag. Sprogforum vil dog derudover fortsætte som det plejer. Den redaktionelle proces, som nu har fungeret igennem et årti, har vist sig at være særdeles produktiv og levedygtig, og da mange læsere har spurgt os om den, vil vi her kort beskrive den:

Sprogforum redigeres på flere niveauer: Storgruppen, som p.t. består af 22 medlemmer, har til opgave at lægge de overordnede rammer for udgivelsen, fastlægge temaerne for de kommende numre samt evaluere de udkomne numre. Denne gruppe mødes et par gange om året og udpeger bl.a. her for hvert nummer en temagrupper som skal være ansvarlig for at et nummer bliver til virkelighed. Det indbefatter indledende kontakt til forfattere, gennemlæsning og første redigering af de indkomne artikler samt fastlæggelse af nummerets linje. Endvidere har Sprogforum en fast redaktionsgruppe på fire personer fra henholdsvis RUC, DPU og DPB som har til opgave at gennemlæse og redigere hele nummeret inklusive kronikker, faste rubrikker som Åbne Sider, samt skrive forordet. Herefter afslutter de ansvarshavende medarbejdere på Informations- og Dokumentationscenteret for Fremmedsprogspædagogik (Infodok) på DPB den daglige redaktion inklusive grafisk tilrettelægning m.m. Du kan læse mere om Informationscenteret, om redaktionens arbejdsform og planlagte numre m.v. på vores hjemmeside <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/start.html>

I disse tider kan det være svært at opretholde det økonomiske grundlag for et tidsskrift, og ikke mindst et specialtidsskrift som Sprogforum der vil skabe et forum for formidling

af teori om og faglig indsigt i sprog- og kulturpædagogik inden for en praksisnær ramme. Alligevel har Sprogforum formået at holde et nogenlunde stabilt og stort antal abonnenter hvilket er forudsætningen for Sprogforums fortsatte eksistens. Derfor håber vi at vores læsere også fremover vil være så tilfredse med tidsskriftet, at de vil fortsætte deres abonnement - det er nemlig den trykte version af tidsskriftet der er forudsætningen for at de fleste artikler også fremover kan ligge i fuldttekst på vores hjemmeside.

3 *Anne-Sofie Dideriksen & Tanja Jessing: Tyskland og verden – om kultur i sprogundervisningen.*

Nummerets første artikel diskuterer hvorvidt kulturdelen i sprogundervisningen formår at favne sprogområder ud over grænser og uddyber dette ved at skildre et udviklingsarbejde om billeder i folkeskolens tyskundervisning.

9 *Ernst-Ullrich Pinkert: „...rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark”. Arthur Schnitzlers danske forbindelser.*

Ernst-Ullrich Pinkert fortæller om den østrigske forfatter Arthur Schnitzlers rejser til Danmark og afsøger - med basis i et ikke tidligere publiceret postkort til den danske forfatter Karin Michaëlis – hvordan Schnitzlers kontakter til danske litterære kredse og ophold på danske egne har sat sig spor som litterære kulisser i forfatterens værker.

16 *Inger Sørensen: Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland (1760 - 1914).*

Inger Sørensen skriver om baggrunden for og indholdet i udstillingen 'Wahlverwandschaften', der sætter fokus på indbyrdes relationer mellem dansk og tysk kultur- og musikliv i perioden 1760 til 1914.

22 *Bjarne Christensen: Den fjerne mundtlighed - om fraværet af den mundtlige dimension i fjernundervisningen.*

Bjarne Christensen sætter fokus på mundtlighedens vilkår i fjernundervisningen og opridser et misforhold mellem manglende mundtlighed i den it-baserede fjernvejledning og de mundtlighedsfærdigheders centrale rolle i professionsudøvelsen.

29 *Godt Nyt*

Rubrikken præsenterer et udpluk af værker om sprog og kultur fra de senere år som haves til udlån i Danmarks Pædagogiske Biblioteks samlinger.

Sprogforum ønsker alle læsere Glædelig Jul & Godt Nytår.

REDAKTIONEN

Tanja Jessing

Lærer, cand.pæd. i tysk,
Holsbjergskolen og CVU-Storkbh.
tanja.jessing1@skolekom.dk

Anne-Sofie Dideriksen

Adjunkt i tysk, ph.d.,
Københavns Dag- og Aftenseminarium.
anne.sofie.dideriksen@skolekom.dk

Tyskland og verden

- om kultur i sprogundervisningen

„Tyskland? Jamen, hvor ligger det?”

Goethe og Schillers kendte spørgsmål er stadig aktuelt, for i dag er Tyskland ganske vist en politisk, økonomisk og juridisk enhed og dermed en nationalstat, men der er - nu som på de herrers tid og som i andre nationalstater i dag - ikke sammenfald mellem landets grænser og det tyske sprogområde. Derfor kan det også diskuteres, om sprogundervisningens genstand er nationalkulturen, eller om kulturdelen i sprogundervisningen er et område, der favner videre. Vi vil i denne artikel komme ind på både læseplanernes og kulturpædagogikkens aktuelle signaler i denne diskussion. Hvor vi selv placerer os i diskussionen, vil i slutningen af artiklen fremgå af en redegørelse for et udviklingsarbejde med titlen ‘Tyskland og verden’, som vi har gennemført i folkeskolens tyskundervisning.

Nationalkulturens plads i læseplanerne for tysk

I vejledningen for folkeskolens tyskundervisning står der: sprog „udvikles i et menneskeligt fællesskab og er således udtryk for et lands eller en gruppes kultur”.¹ Og i undervisningsvejledningen for tysk i gymnasiet hedder det: „Et lands sprog og kultur er tæt forbundne”.² Det tyske sprog opfattes som bærer af et kulturelt indhold, og med ordet ‘land’ bindes dette kulturelle indhold til en nationalstatslig ramme. Der signaleres altså et specifikt tysk indhold i det tyske sprog. Dermed knyttes, for at bruge en formulering af sprogdidaktikeren Claire Kramsch, et universelt *German link* mellem det tyske sprog og enhver tysktalende gruppe.³

Inden for rammerne af denne binding af sprog og kultur til det nationale forstås kultur og sprog i læseplanerne som dynamiske, mangfoldige størrelser. Tyskundervisningen i folkeskolen skal give eleverne „mulighed for at opleve, at de tysksprogede samfund

omfatter en mangfoldighed af mennesketyper og miljøer og dermed også en stor variation i omgangsformer“.⁴ Om pensum i gymnasiet hedder det, at det skal kunne give eleverne „alsidige sproglige erfaringer og modvirke et ensidigt indtryk af tyske kultur- og samfundsforhold“.⁵ Men dynamikken i dette kulturbegreb svækkes, når det forstås i en national kontekst, fordi kultur, udtrykt gennem sprog, kommer til at repræsentere noget ‘tysk’, som var det en given størrelse. Der er dermed lagt op til en begrænsning af den indsigt i kulturel mangfoldighed og alsidighed, som er et mål i de gældende vejledninger for tysk på folkeskole- og gymnasieniveau, da det mangfoldige og alsidige altid vil kunne indordnes under et ikke nærmere defineret begreb om noget ‘tysk’.

Karen Risager har betegnet denne forståelse af sammenhæng mellem sprog, kultur og nation i læseplanerne som et nationalt paradigme i sprogundervisningen. Konkret udmøntes det nationale paradigme i undervisningen, når f.eks. målsproget alene er repræsenteret af standardnormen for det, når læringskonteksten alene er målsprogslandet, og når f.eks. undervisningen i kultur og samfundsforhold koncentrerer sig om det land eller de lande, hvor sproget tales som modersmål og kulturelle fænomener derfor udelukkende forstås i en national kontekst.⁶

Dette nationale paradigme udspringer således af en opfattelse af sprog og kultur som uadskillelige størrelser. På et praksisplan kan man også argumentere for en sammenhæng mellem sprog og kultur, idet sproget i kommunikative sammenhænge udtrykker og symboliserer kulturel virkelighed. Imidlertid er der ikke tale om kultur som et sammenhængende system, da medlemmer af diskursive fællesskaber har forskellige biografier og erfaringer, og de adskiller sig fra hinanden i f.eks. alder, køn eller etnicitet. Det, som et fællesskab kalder sit ‘sprog’ og ‘kultur’ (f.eks. ‘det tyske sprog’ og ‘den tyske kultur’) er historisk konstruerede ideer eller systemer og kan ikke have et bestemt eksempelvis tysk indhold, når man taler om sprog i praksis.⁷ Teoretisk set er der tale om en sammenhæng mellem kultur og sprog, når vi taler om sproglig praksis. En sammenhæng mellem disse størrelser som systemer er derimod en historisk konstruktion. En skelnen mellem sammenhængen mellem sprog, kultur og nation på hhv. et praksisplan og et systemplan ses imidlertid ikke i læseplanerne for tysk, der dermed sender signaler om en essentialistisk opfattelse af tysk kultur og sprog.

Kulturpædagogikken og nationalkultur

At kommunikation foregår mellem mennesker med komplekse kulturelle og sociale identiteter, har kulturpædagogikken reageret på ved at antage en interkulturel orientering: At beskæftige sig med kultur og samfundsforhold i sprogundervisningen må også betyde at komme ud over en blot og bar *Sich-im-Alltag-Verständigen-können*⁸ og igangsætte fremmedkulturelle forståelsesprocesser. Hvilken plads har viden om nationalkultur imidlertid i en sådan sprogundervisning?

En elev i 9. klasse arbejder med
'Tyskland i verden'.

I sin bog 'Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence' (1997) peger Michael Byram på, at learners har brug for viden om et lands dominerende kultur eller kulturer. Derfor vægter han vidensaspektet af kulturforståelsen højt. Hans argument er, at ens kontakt med andre fra et målsprogsland sker med reference til *forestillinger* om national identitet og kulturel praksis, sine egne forestillinger såvel som den andens. National kontekstualisering af kulturelle fænomener er for Byram for så vidt i orden, da det nationale kan tjene som forståelseskategori.

Over for Byram står førnævnte Claire Kramsch, der i sin bog 'Context and Culture in Language Teaching' (1993) plæderer for en tilgang, hvor udviklingen af kompetencer til at forstå og fortolke kultur er vigtigst. Disse kompetencer skal udvikles, idet sproglig og dermed kulturel forskellighed tematiseres i litterære teksters flerstemmighed. Tematiseres nationalkulturelle repræsentationer eller det nationale som forståelseskategori, så er det, fordi denne tematisering opstår i stemmernes kamp.

Karens Risager repræsenterer i denne sammenhæng en kulturpædagogisk position, der overordnet set sigter efter at bryde en national forståelsesramme for den viden, der formidles i sprogundervisningen. Målet er dog ikke at udgrænse en beskæftigelse med nationalkultur, men at supplere nationalkulturelle emner med nogle, som kan bryde det nationale paradigme i sprogundervisningen.⁹ Det være sig at have fokus på kulturelle repræsentationer fra andre steder af verden, da sprog jo kan anvendes til dette, på subnationale lokaliteter (lokal kulturel kompleksitet f.eks.), på problemstillinger af global rækkevidde (f.eks. miljøspørgsmål, teknologi) m.m.

'Tyskland og verden'

Vi har i tyskundervisningen i en 9. klasse på Holsbjergskolen i Albertslund gennemført et udviklingsprojekt, der - som dets titel antyder - har været båret af tanken om at bryde en udelukkende national forståelsesramme for kulturelle fænomener i fremmedsprog-

undervisningen - imidlertid ikke kun ved at sætte emner som foreslået af Risager på programmet. Konkret arbejdede vi også med dette brud som et emne i sig selv, alt sammen i et forløb, der var baseret på at arbejde med billeder. Vi ville forsøge, om ikke eleverne kunne blive bevidste om sådan et brud og gjorde det ved at lade dem opleve en opløsning af den forbindelse mellem størrelserne sprog, kultur og land, som læseplanerne lægger op til, at man formidler.

Konkret betød det, at vi præsenterede dem for billeder, som umiddelbart lagde op til at blive forstået i en national ramme, til at man sluttede sig til, at dette var et billede af et tysk fænomen, fordi det var fra Tyskland. Reelt kunne man imidlertid ikke sætte fænomenet i en national sammenhæng, enten fordi det ikke stammede fra målsprogslandet Tyskland eller fordi det havde indhold, som sprængte nationale rammer for forståelse.

Kriteriet for vores valg af billeder til forløbet var altså tvetydighed i billedernes henvisning til national kontekst, som vi ville udnytte. I billeddidaktikken er der fra forskellige sider opstillet kriterier for valg af billeder til brug for fremmedsprogsundervisningen. Brandi [et al.] fremhæver generelt billedernes åbenhed på flere planer - socialt, kommunikativt, tidsligt, rumligt - som afgørende for den interkulturelle læring.¹⁰ Hosch [et al.] opstiller lignende kriterier for brug af billeder i fremmedsprogsundervisningens kulturundervisning, men tilføjer bl.a. autenticitet.¹¹ Herunder forstås, at billedet stammer fra målsprogslandet, hvad der i vores sammenhæng dog ikke kan gælde som et absolut kriterium: Et billedes autenticitet kan ikke ligge i dets (her tyske) ophav, hvis hensigten med kulturarbejdet er at komme ud over det nationale som ramme for undervisningens indhold og for forståelsen af det indhold.

Således forestillede det første billede, som eleverne skulle arbejde med i forløbet, den gamle Amtsgericht i Swakopmund, Namibia. Da ordene 'Altes Amtsgericht' tydeligt kan ses på den palmeomkransede bygning, repræsenterer billedet det tyske sprogs eksistens

Altes Amtsgericht i Swakopmund, Namibia, der vidner om landets tid under tysk kolonialherredømme indtil 1. verdenskrig.

uden for nationalstatslig sammenhæng. Billedet blev altså valgt, fordi der var en (forvirrende!) antydning af en anden geografi end i de tysktalende lande, som giver anledning til refleksion over tysk sprogspredning.

Det andet billede, som vi brugte i forløbet, viser Elbens udtørrede flodseng efter oversvømmelserne i 2002. Billedet valgte vi, fordi det henviser til en problemstilling af global karakter (miljøproblemer) i national kontekst. Desuden giver det associationer til andre kontinenter end Europa, fordi det ligner en ørken, hvis man ikke lige fokuserer så meget på den øverste del af billedet og genkender en europæisk bys silhouet. Det besidder dermed høj grad af tvetydighed angående sit geografiske ophav og har dermed en kompleks henvisningskarakter, hvis man prøver at forstå det i en national kontekst.

Nogle græskar på et tysk allehelgensmarked var motivet på det tredje valgte billede, som udløser associationer til den amerikanske tradition for at udkære græskar til allehelgensdag. Tydeligvis har det dog en tysk national kontekst, da græskarrene er forsynet med tyske prisskilte. Græskarret forstyrrer dog umiddelbart muligheden for at forstå det i en national forståelsesramme, men ikke så meget, taget i betragtning at vi er vant til 'amerikanske' kulturelle fænomener i vores hverdag.

Fordi vi spillede på tve- eller mangetydighederne i billederne angående deres oprindelse, var vores didaktiske tilgang, at eleverne selv skulle skabe fortællinger om billederne for at sætte deres formodede forestillinger om sammenhæng mellem sprog, kultur og land i gang. Eneste førviden, de havde fået, var forløbets overskrift 'Tyskland og verden'.

Fortællingerne blev konstrueret ved hjælp af forstrukturerede opgaver, vi udstak til de enkelte billeder: Ved billedet fra Namibia skulle de give en situationsberetning ved hjælp af spørgsmålene: *Wo sind wir? Wie ist das Wetter? Wie sieht der Mann aus? Was macht er? Wie heißt er? Was ist sein Beruf? Welchen Titel könnte das Bild tragen?* Det kom der ret så fantasifulde historier ud af, og især spørgsmålet om geografien var interessant set fra vores synspunkt, for hvordan ville eleverne ræsonnere ved synet af en palme, en sort mand og en bygning med påskriften *Altes Amtsgericht*? Vi fik mange bud på mandens navn - fra Victor og Sebastian til Zuma (sic!) - og på billedets geografi - fra Los Angeles til den nordtyske kyst. I overtal var dog bud på Tyskland eller steder i Tyskland.

I arbejdet med det andet billede skulle eleverne igen, i tråd med det opdagende princip, komme med et bud på, hvad vi så, og hvor vi var, først kun med den nederste halvdel af billedet til rådighed. Budene lød på Afrika, Australien, Ægypten, Pakistan, Italien, Tyskland - det sidste dog på trods af, at alle var enige om, at billedet forestillede en ørken. Med den anden halvdel af billedet til rådighed gav de følgende bud på geografi: Prag, Italien, Tyskland.

De udskårne græskarhoveder på et tysk marked på det tredje billede udløste ret så homogene fortællinger: Alle eleverne angav at befinde sig i Tyskland, én gruppe med specifikt angivelse af Berlin, det var efterår og Halloween.

Alle fortællinger blev sat op på en planche, og efter arbejdet med hvert billede afslørede vi dets ophav og sammenhæng. Desuden formidlede vi forskellige former for faktaviden, som i form af flere billeder og små tekster kom med på plancherne. Ellers gik vi ikke videre ind i en tematisering af forholdet mellem Tyskland og verden før til slut i forløbet. Her satte vi en diskussion i gang om sammenhængen mellem billederne. Det handlede efter elevernes opfattelse om kultur, men ikke bare i Tyskland, kunne de udlede af overskriften. Deres overvejelser gav anledning til at tale om sprogspredning, kulturspredning og det globale i det nationale. I den efterfølgende evaluering udtrykte eleverne fascination over at være 'at andet sted' i tyskundervisningen end i Tyskland, hvad de jo havde været med billedet Namibia og troet, de havde været med billedet af Elbens udtørrede bred. At skabe fortællinger i en sammenhæng, hvor de var lokket på glatis, havde klart også været en spændende udfordring for dem.

Elevernes evaluering viste os, at vi i hvert fald havde nærmet os vores mål, nemlig at få dem til at reflektere over, at kultur ikke bare er nationalkultur, og at vi dermed havde givet dem en eksemplarisk øvelse i kulturforståelse. I faget tysk er denne øvelse måske dog særlig påkrævet, da den i heldigste fald kunne gøre oplevelsen af Tyskland som del af Europa eller ligefrem en global sammenhæng stærkere og dermed hjælpe med til at bryde negative forestillinger om landet.

Noter

1 Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for Grundskolen: Fælles Mål, Faghæfte 17, Tysk, Undervisningsministeriet 2004, s. 72.

2 <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/vejledninger/undervisgym/tysk.htm?menuid=150565#Undervisningsmaal>

3 Kramsch, Claire: Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993, s. 181.

4 Fælles Mål, Faghæfte 17, s. 72.

5 <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/vejledninger/undervisgym/tysk.htm?menuid=150565#Undervisningsmaal>

6 Risager, Karen: Det nationale dilemma i sprog- og kulturopdagogikken. Et studie i forholdet mellem sprog og kultur. København: Akademisk Forlag, 2003, s. 458.

7 Kramsch, Claire: Language and Culture. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 3-10.

8 Müller, B.D.: Interkulturelle Didaktik. München: Goethe Institut, 1990, s. 91f.

9 Risager, Karen: Det nationale dilemma, s. 469ff.

10 Brandi, Marie Louise [et al.]: Bild als Sprechakt. Sprechende Fotos. München: Goethe-Institut, 1988, s. 11-13.

11 Hosch, Wolfram & Dominique Macaire: "Landeskunde mit Bildern. Wahrnehmungspsychologische und methodische Fragen bei der Entwicklung eines Deutschlandbildes durch Bilder" i: Fremdsprache Deutsch 5, 1992, S. 20-27, her s. 24.

Ernst-Ullrich Pinkert

Docent, Dr.phil., Institut for Sprog og Internationale
Kulturstudier, Aalborg Universitet.
pinkert@hum.aau.dk

„... rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark“

Arthur Schnitzlers danske forbindelser

Schnitzler i Danmark

Nordsjælland med sine strande og skove, søer og slotte, historier og historie har inspireret mange kunstnere - malere, komponister, forfattere. Blandt dem også betydningsfulde tysksprogede forfattere som Klopstock, Fontane, Thomas Mann og Rilke, hvis rejser til Danmark/Nordsjælland har efterladt mange spor i deres værker.

Det gælder også for den østrigske forfatter Arthur Schnitzlers (1862-1931) rejser til Danmark. Alle de danske skuepladser, som han benytter sig af i fire af sine værker, har således været etapper på forfatterens rejser til Danmark - dvs. til København og Nordsjælland. Det første af disse værker, novellen *Die Frau des Weisen*,¹ udkom i 1897, kun få måneder efter Schnitzlers første Danmark-rejse. De tre andre blev offentliggjort efter hans sidste Danmark-rejse i 1923: *Traumnovelle*, novellen *Fräulein Else* og dramaet *Komödie der Verführung*.²

Schnitzler blev født i Wien og levede her til sin død. Den tætte tilknytning til byen og dens omegn har han til fælles med mange af sine litterære figurer. Men Schnitzler rejste også meget, både i Østrig-[Ungarn] og til udlandet, - også dette havde han til fælles med mange af sine litterære skikkelser. Der gik næppe et år, hvor Schnitzler ikke i mindst to måneder levede fjernt fra Wien, fortrinsvis i de østrigske og italienske alper, i Schweiz og andre europæiske lande - heriblandt de nordiske. Alle disse rejser efterlod mangfoldige spor i hans værker, de fleste fra rejserne til de østrigske alper og Sydtyrol, men der er altså også betydelige spor fra hans tre rejser til Norden og her især til Danmark.

I årene 1896, 1906 og 1923 tilbragte Schnitzler i alt 14 uger i Norden, heraf de 10 i Danmark. Hans første rejse fra 1896 var en rundrejse gennem Norge, Sverige og til sidst Danmark (København og Nordsjælland). Rejsen fra 1906 bragte ham til Nordsjælland igen,

og rejsen fra 1923 var en promotion-tour til København og Stockholm. I begge byer blev han modtaget og hyldet som den berømte forfatter, han var blevet til. Han blev fotograferet, filmet, fejret.

Landskabet i Nordsjælland tiltalte Schnitzler overordentligt. I et brev fra Wien til redaktør Otto Borchsenius i København skrev han i 1902, at han ikke kunne glemme den „vidunderlig smukke sommer“, som han havde oplevet ved Øresund i 1896.³ På sin anden rejse til Nordsjælland i 1906 mindedes han i et brev til en ven i Berlin igen rejsen fra 1896: „I år føler jeg mig endnu stærkere berørt af disse landskabers charme end for ti år siden“.⁴

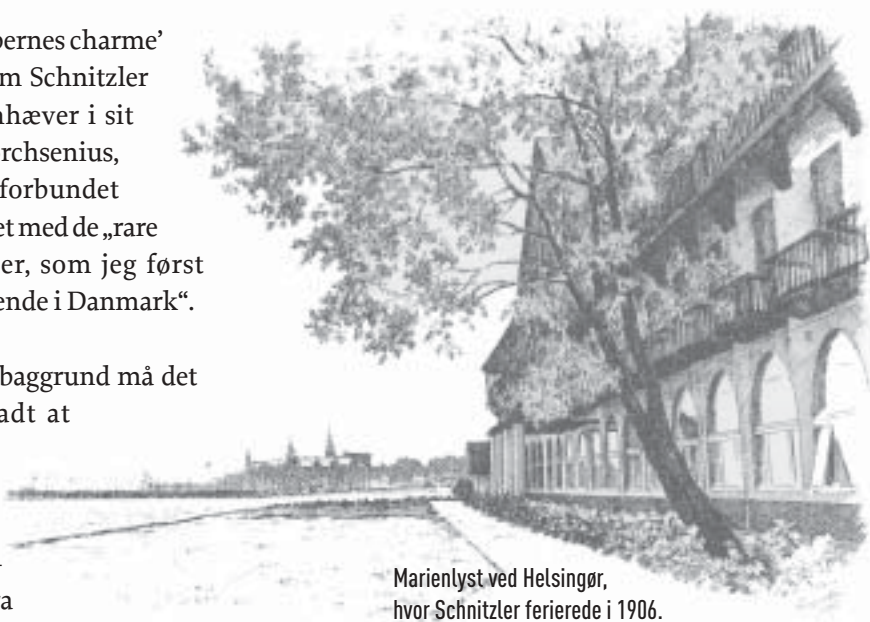
‘Landskabernes charme’ er dog, som Schnitzler også fremhæver i sit brev til Borchsenius, uløseligt forbundet med mødet med de „rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark“.

På denne baggrund må det være tilladt at påstå, at anvendelsen af landskabsmotiver fra Nordsjælland

i Schnitzlers værker implicit også altid indeholder en hommage til disse ‘rare mennesker’ - selv om ingen af dem portrætteres i Schnitzlers værker - og selv om Schnitzler forsøgte at tilsløre netop det landskab, som han elskede så højt. Men hvem er de ‘rare mennesker’, som forfatteren Arthur Schnitzler „først lærte at kende i Danmark“?

Schnitzlers danske forbindelser

Schnitzler fastslog i 1918, „at man i Norden forstod mig bedre end i Syden“.⁵ I Norden havde han rigtigt nok mange læsere og et stort publikum, men for at nå så langt havde han brug for mange hjælpere, der ydede en indsats som interkulturelle formidlere: som oversættere, forlæggere, anmeldere, teaterinstruktører mv.

Marienlyst ved Helsingør,
hvor Schnitzler ferierede i 1906.

Nogle af dem var kun aktive en eller to gange, andre ledsagede Schnitzler og hans arbejde gennem årtier - to af dem var selv kendt som forfattere: Georg Brandes og Peter Nansen. Det er med stor sansynlighed dem, han forbinder med „disse landskaber“; Schnitzler stod i kontakt med dem gennem mange år; de korresponderede i årtier (på tysk), og de mødtes igen både i Wien og i Nordsjælland.

Da den unge forfatter Schnitzler i 1894 - dvs. kort tid før sit litterære gennembrud - for første gang sendte nogle af sine værker til den berømte litteraturkritiker Georg Brandes, håbede han ligesom så mange andre unge forfattere på Brandes' opbakning. Og den fik han både per post og i Brandes' publikationer. Efter deres første møde i 1896 udviklede relationen sig og blev - efter at Schnitzler havde overvundet sin ærefrygt - til et livslangt venskab.

Brandes var i Schnitzlers øjne „den for Danmark repræsentative mand“⁶, og han blev for ham den vigtigste kontaktperson i hele Norden. Brevvekslingen mellem dem varede i mere end tredive år og endte først med Brandes' død.⁷ Selv om mange af deres breve havde en arbejdsmæssig baggrund, så indtager brevvekslingen med Brandes en særstilling i Schnitzlers korrespondence. Den er nemlig præget af gensidig hengivenhed og indeholder mange bekendelser til deres venskab. Med rette karakteriserede Olga Schnitzler sin mands relation til Brandes på følgende måde:

Overfor næsten ingen anden person er Schnitzler så uforbeholdent åben; på begge sider fornemmer man aldrig andet en varme, kærlighed og beredvillighed til åbenhjertighed overfor hinanden, helt frem til de seneste år.⁸

Schnitzler er Brandes' foretrukne kontaktperson i Wien, og Brandes er Schnitzlers intellektuelle brohoved i Norden. I Schnitzlers vidt forgrenede kontaktnet spiller han en betydelig rolle - og i hans danske netværk den centrale.

Under sit første Danmark-besøg i 1896 lærte Schnitzler også forfatteren Peter Nansen at kende. Forholdet mellem Schnitzler og Nansen, der lige var blevet direktør hos forlaget Gyldendal, var præget af stor, gensidig sympati og en interesse for beslægtede emner. Nansen oversatte og offentliggjorde flere af Schnitzlers værker. De mødtes nogle få gange og korresponderede med hinanden i mere end tyve år.⁹ Deres breve er dog i højere grad udtryk for venlig rutinepræget kontaktpleje end for et nært venskab.

Gennem møderne og korrespondencen med Brandes og Nansen fik Schnitzler i løbet af få år kontakt med mange repræsentanter for det litterære København¹⁰, bl.a. til Emmy Drachmann, Holger Drachmann¹¹, Sophus Michaëlis¹², Svend Borberg, Otto Benzon og Otto Rung. Schnitzlers stigende berømmelse i Danmark og det københavnske kultur-

miljø førte bl.a. til, at han regelmæssigt modtog anmodninger af for ham ukendte personer, der ønskede at oversætte ét eller flere af hans værker til dansk.

Schnitzler stod også i forbindelse med forfatterinden Karin Michaëlis (1872-1950). Der kan dog kun dokumenteres et enkelt møde mellem dem - hjemme hos familien Schnitzler i Wien d. 25. oktober 1912. Blandt gæsterne var Richard og Paula Beer-Hofmann, som i august 1896 sammen med Schnitzler havde tilbragt tre ferieuger i Nordsjælland, og Peter Nansen. Dagen før forberedte Schnitzler sig til denne aften ved at læse Karin Michaëlis' gennembrudsroman fra 1910, *Den farlige alder*³; denne forberedelse kunne tyde på, at de ikke havde mødt hinanden før.

Det vides ikke, hvor megen kontakt der efter sammenkomsten i Wien har været mellem Schnitzler og Karin Michaëlis; men der eksisterer et håndskrevet, hidtil upubliceret kort fra Schnitzler til Karin Michaëlis, hvoraf det fremgår, at der i hvert fald har været lidt kontakt. Kortet fra 1916 lader formode, at Schnitzler på et tidspunkt havde tilsendt hende sin novelle *Frau Beate und ihr Sohn*⁴ og at hun havde kvitteret for modtagelsen. I sit ikke bevarede takkebrev har Karin Michaëlis efter alt at dømme udtalt sig positivt om denne novelle om en kvinde tæt på 'den farlige alder'.

Kortet er bemærkelsesværdigt: det bærer fire stempler, der markerer dets vej fra et Østrig i krig til Fyn: Wien 8.11.1916; Svendborg 14.11.1916 og Thurø - uden dato. Fra Fyn blev kortet eftersendt til København: en ukendt person havde klistret eftersendelsesadressen oven på den af Schnitzler valgte adresse. Derudover findes der et bredt stempel ZENSURIERT k.u.k. ZENSURAMT, som viser, at kortet har været i fingrene på den kejserlig-kongelige censur. Al post til udlandet var mistænkelig i første verdenskrig og derfor underlagt censuren.

Schnitzler undskylder sig hos Karin Michaëlis for at have skrevet et åbent postkort. Denne 'mindre korrekte' opførsel forklarer han med, at lukkede breve under censurens betingelser lettere kunne bortkomme end et postkort. Til det bemærkelsesværdige hører også, at Schnitzler en sjælden gang kommenterer et af sine værker, dvs. først og fremmest fortællingens voldsomme slutning.

Frau Karin Michaelis
adr. Herdis Bergström
Dosseringen 304
Kopenhagen

8.11.916

Verehrte Frau Karin Michaelis - es freut mich sehr, daß Ihnen die Beate gefallen hat, eins meiner Werke, das vielfach und mit besondrer Vorliebe mißverstanden wird. Der Schluß scheint ja (offenbar aus künstlerischen - nicht moralischen - Gründen) - wie mir der Zweifel auch Wohlwollender zu bedenken gibt - nicht durchaus überzeugend zu sein. - Ich schreibe Ihnen meinen Dank und Gruß auf einer Karte - die nach meiner Erfahrung sichrer ins neutrale Ausland gelangt als Briefe - auf die Gefahr hin, daß Sie mich für minder correct (aber geradezu langweilig) halten wie früher.

Auf Wiedersehen hoffentlich, und schöne Grüße, auch von meiner Frau

Ihr sehr ergebener
Arthur Schnitzler¹⁵

Danmark som kontrastfarve

Schnitzlers dagbøger og rejsebreve indeholder en del interessante (korte) bemærkninger om folk og fæ i Danmark og Norden - og (mere udførligt) alt det, som Brandes fortalte om Ibsen og Strindberg, sladder og lidt dyneløfteri - men der er ingen oplysninger om den senere brug af danske skuepladser og motiver i hans værker. Når man vurderer dem ud fra deres litterære kontekst, må man konkludere, at Schnitzler ikke lægger vægt på at 'afbilde' Danmark og danske forhold realistisk - måske med undtagelse af det skildrede badehotelmiljø i den tidlige novelle *Die Frau des Weisen*; dette minder nemlig om Skodsborg badehotel, hvor Schnitzler og Beer-Hofmanns havde tilbragt deres ferie i 1896.¹⁶

Skodsborg Badehotel.
ca. 1905.
© Søllerød Museum,
Byhistorisk Arkiv

Schnitzlers nordsjællandske skuepladser er trods deres autobiografiske forankring ikke 'autentiske', idet forfatteren enten anonymiserer dem eller bearbejder dem så meget, at de til sidst intet har til fælles med kystlandsskabet ved Øresund. I hans *Komödie der Verführung* bliver Gilleleje i Nordsjælland således gjort til skueplads for tredje og sidste akt, men det er et luksuriøst tropeparadis med sjældne sangfugle, der med det af Schnitzler ligeledes kendte feriested, Gilleleje, kun har navnet til fælles. Forfatteren har sikkert haft „disse landskabers charme“ for øje, da han formede dette utopiske sydhavslandskab; han overdriber ligefrem denne charme så meget, at den får paradisiske træk. Men *Komödie der Verführung* er ingen komedie, der ender med end happy-end. Dramaet slutter jo hin 1. august 1914, hvor 1. verdenskrig startede, og den indtil da kendte verden gik i opløsning, og 'la belle époque' endte særdeles grimt. På denne måde benytter Schnitzler sig af disse landskabers charme som kontrastfarve - han vil jo ikke udtale sig om danske forhold, men om den gamle verdens undergang.

Arthur Schnitzler
Hofphotograph E. Bieber

Schnitzler skildrer ikke 'den danske virkelighed' i de nævnte værker, langt fra - men han benytter sig af sine erindringer om Danmark, underkaster dem sine egne specifikke udtryksbehov og skaber en ny litterær virkelighed. Hans værker med danske motiver åbner altså ikke noget vindue mod et genkendeligt Danmark. Men har man forstået, at Schnitzlers litterære Danmark først og fremmest er en kontrastfarve til accentuering af både menneskelige og sociale krisesituationer, så åbner der sig vinduer mod hele Schnitzlers litterære verden.

Schnitzler selv føler sig altid godt tilpas i Danmark - ikke mindst pga. de „rare mennesker“, som han møder her. Til Brandes siger han i 1923, at han „synes om danskerne og Danmark“¹⁷, men hans litterære skikkelser kommer i krise her. I Gillelejes tropeparadis kan de ganske vist lytte til eksotiske, fremmede fugle¹⁸, men de møder her hverken en Brandes, Nansen eller Karin Michaëlis.

Noter

1 Pinkert, Ernst-Ullrich: Das ganze Leben wird Stoff. Spurensuche in Arthur Schnitzlers Dänemark. i: Wucherpfennig, Wolf (red.): Österreich und Skandinavien. Kulturelle Beziehungen zwischen Wiener Kongreß und Erstem Weltkrieg. København og München: Text & Kontext, bd. 26.1, 2004. S.89-103.

2 Pinkert, Ernst-Ullrich: Man weiß ja nie, was man von irgendwo mitnimmt. Zu den Dänemark-Motiven in drei Werken von Arthur Schnitzler. i: Bang, Karin & Uwe Geist (red.): Åndelige Rum / Geistige Räume. Roskilde: RUC

2002, s. 244-262.

3 Det Kongelige Bibliotek, København, Håndskriftafdelingen, Signatur NKS 4656, 4.

4 Der Briefwechsel Arthur Schnitzler - Otto Brahm. Red. Oskar Seidlin. Berlin: Gesellschaft für Theatergeschichte, 1953, s.192f. - Alle oversættelser fra tysk til dansk: forfatteren i samarbejde med Sunniva Høgsberg.

5 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1917-1919. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1985, s.103.

6 Ibid., s.123.

7 Brandes, Georg und Arthur Schnitzler: Ein Briefwechsel. Red.: Kurt Bergel. Bern: Francke, 1956.

8 Schnitzler, Olga: Spiegelbild der Freundschaft. Salzburg: Residenz, 1962, s.64.

9 Bang, Karin (red.): Peter Nansen - Arthur Schnitzler. Ein Briefwechsel zweier Geistesverwandter. Roskilde: Småskrifter fra CØNK, bd. 9, 2003.

10 Samtidig kommer Brandes gennem Schnitzler i nærkontakt med den unge forfattergeneration i Wien: Hofmannsthal, Beer-Hofmann, Bahr m.fl.

11 Pinkert, Ernst-Ullrich: Zu Holger Drachmanns 60. Geburtstag: Glückwünsche aus Wien. Ein unveröffentlichter Brief Arthur Schnitzlers. I: Alan Firth (red.): Language Travels. Aalborg: Publications of the Department of Languages and Intercultural Studies, Vol. 39, 2003, s.69-78.

12 Sophus Michaëlis (1865-1932) var gift med Karin Michaëlis fra 1895-1911.

13 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1909-1912. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981, s. 363.

14 Måske var det også den danske version som Karin Michaëlis havde modtaget: Schnitzler, Arthur: Fru Beate og hendes søn. Oversat af Otto Rung. København: Erslev og Hasselbalch, 1913.

15 Fru Karin Michaelis - att. Herdis Bergström

Dosseringen 304 - Kopenhagen

8.11.916

Ærede Fru Karin Michaelis - det glæder mig meget, at De syntes om [min novelle] Beate, som er et af mine værker, der hyppigt og med særlig forkærlighed bliver misforstået. Slutningen er tilsyneladende (åbenbart af kunstneriske - ikke moralske - grunde) ikke helt igennem overbevisende (som også de velmenendes tvivl peger på). - Jeg sender Dem min tak og hilsen på et postkort - som ud fra min erfaring når mere sikkert frem til det neutrale udland end breve - selv om jeg risikerer, at De anser mig for at være mindre correct (men ligefrem kedelig) end tidligere.

På gensyn, forhåbentlig, og venlige hilsener, også fra min kone

Deres meget hengivne Arthur Schnitzler

Det Kongelige Bibliotek, København: Håndskriftafdelingen, Signatur: PALSBO, AC.

16 Jf. note 1.

17 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1923-1926. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1995, s.52.

18 Schnitzler, Arthur: Komödie der Verführung. Berlin: S.Fischer, 1924, s.180.

Inger Sørensen

Lektor, cand.phil., forskningsbibliotekar.

Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

ingers@dpu.dk

Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland (1760 - 1914)

Danmark har gennem tiderne haft en nær tilknytning til tysk kulturliv - ikke mindst inden for musikken. Disse relationer var genstand for en stor udstilling, der blev vist i dagene 9. maj til 4. juli i det smukke gotiske kirkerum i Göttingens Paulinerkirche, der hører under Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. Udstillingen var blevet til i et samarbejde mellem dette bibliotek, Det Kongelige Bibliotek i København og Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Redaktører var: forskningsbibliotekarerne Anne Ørbæk Jensen og Claus Røllum-Larsen fra Det Kgl. Bibliotek og forskningsbibliotekar Inger Sørensen, Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Udstillingen vil i efteråret 2005 blive vist på Universitätsbibliothek Leipzig, inden den i 2006 vender hjem til Danmark, hvor den vil blive vist i Den Sorte Diamant.¹

Udstillingen belyste emnet ud fra en række temaer:

- Klubber, selskaber og saloner. Det københavnske koncertliv 1760-1820
- Teatermusik. Det Kongelige Teater og Kapel
- Wiener klassikerne og Danmark
- Folkeviser og kunstsang. Folkelig dannelse og pædagogiske tiltag
- Antagonismen dansk-tysk vist ved punktnedslag omkring 1800 og 1848/1864
- C.E.F. Weyse og Friedrich Kuhlau
- Niels W. Gade og Tyskland
- Konservatorierne i Leipzig og København
- Danske komponister på dannelsesrejse i Tyskland
- Danske musikere i Tyskland/tyske musikere i Danmark
- Tyskland som mulighedernes land
- Richard Wagner og Danmark
- Carl Nielsen og den nyere tyske musik

Udstillingens tidsmæssige afgrænsning

I marts 1868 havde København fornemt musikalsk besøg. Det var den berømte baryton Julius Stockhausen, der blev akkompagneret af den ikke mindre berømte pianist og komponist Johannes Brahms. De gjorde stormende lykke, men da Brahms var så uheldig i et privat selskab hos Niels W. Gade at rose Bismarck til skyerne og til sidst i spøg udtalte, at der ikke blev fred før Thorvaldsens museum stod i Berlin, brød helvede løs. At udtale noget sådant kun fire år efter Danmarks traumatiske nederlag i 1864 var ikke alene udiplomatisk, det var også uhørt. Rygtet om hans uheldige udtalelser bredte sig som en løbeild i København, og ved en senere koncert, hvor Gade skulle akkompagnere, rådede han Stockhausen til at ændre programmet, så denne ikke sang Brahms' 'Mainacht', da Gade frygtede en skandale. Stockhausen mente ikke, at en koncertsal skulle bruges til politiske manifestationer, så han gav efter, selv om han i et brev til Brahms betroede ham, at en lille skandale ville have moret ham.

En måned senere kom en anden af Brahms' nære venner, violinvirtuosen Joseph Joachim, også på koncertbesøg i København. Udadtil var han mere diplomatisk end Brahms, for han skrev til sin kone, at han selvfølgelig ikke blandede sig i politik, men han betroede hende, at han fandt danskernes krampagtige modstand mod alt tysk for latterlig til at blive vred over, „hvor de dog uden Tyskland endnu ville have været rå fiskere.“

Det var naturligvis at sætte sagen på spidsen, og ikke noget Joachim ville have drømt om at sige officielt, men der var dog en kerne af sandhed i hans udsagn, for gennem mange århundreder har tysk kulturliv været en stadig inspirationskilde for dansk åndsliv, ikke mindst inden for musikken.

Når udstillingens tidsmæssige afgrænsning er årene 1760-1914, skyldes det naturligvis ikke, at der ikke har været tætte relationer før og efter - tværtimod var der før 1760 f.eks. adskillige tyske komponister, der arbejdede i Danmark både som musikere og som organisatorer, men på den tid havde man endnu ikke forsøgt at skabe en national stil in-

Det gotiske kirkerum i Paulinerkirche, der hører under Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

den for musikken, det skete først i anden halvdel af 1700-tallet. I den sammenhæng er det værd at bemærke, at den første generation af 'danske' komponister af betydning næsten uden undtagelse var tyske af fødsel, det gælder navne som Johann Hartmann, J.A.P. Schulz, C.E.F. Weyse og Friedrich Kuhlau. Dette faktum gjorde også Adam Oehlenschläger opmærksom på i en kantate i Studenterforeningen i anledning af den tyske komponist Heinrich Marschners besøg i København i maj 1836. Her skrev han:

„Du edler Naumann! Kunzen! Schulz!
Ihr aller Zeiten zier!
Bald, durch die deutschen Meister,
ward auch der Däne dreister,
und auch ein Musenkind.
Doch - das gesteh' ich leise -
dass Kuhlau noch - selbst Weyse
geborne Deutsche sind.
Doch wurden Dänen sie geschwind,
obschon sie Deutsche sind.“²

Til gengæld kom Første Verdenskrig inden for musiklivet såvel som inden for mange andre områder til at danne afslutningen på en epoke, hvorefter komponisterne søgte inspirationen i lande, som man tidligere ikke havde haft øjnene og ørene åbne for.

Indflydelsen på koncertlivet

Anden halvdel af 1700-tallet var tiden, hvor det københavnske borgerskab begyndte at opbygge et koncertliv koncentreret i tidens mange klubber og selskaber, dvs. indtil videre ikke offentlige koncerter, men da mange af det bedre borgerskab var medlemmer af disse klubber og selskaber, gav det dog rig mulighed for at stifte bekendtskab med tidens musik. Desværre kender man ikke programmerne for disse koncerter i detaljer, men man ved dog, at en del af repertoiret var tysk musik.

Ind i 1800-tallet fik wienerklassikerne deres ihærdige forkæmpere i prominente herboende tyske komponister: Fl.Æ. Kunzen var således den første der i 1798 fik overtalt Det Kongelige Teaters direktion til at sætte en Mozart-opera på repertoiret - dog med lidet held - og det var ham, der i 1801 præsenterede københavnernes for Haydns 'Skabelsen' ved en gigantisk opførelse i Vor Frue Kirke i 1801, kun tre år efter førsteopførelsen i Wien. Også Weyse gik varmt ind for Mozart, mens han afskyede Beethoven, som Kuhlau til gengæld tilbad og i øvrigt havde mødt personligt under et besøg i Wien, som er for-eviget i den døve Beethovens konversationshæfter.

I 1836 fik København i Musikforeningen en institution, der var toneangivende i det danske musikliv i næsten hundrede år, og også her dominerede det tyske repertoire. I

1842 overtog den tyske kapelmester og komponist Franz Gläser ledelsen af foreningens nye serie af symfonikoncerter, der efter aftale med foreningens administration så godt som udelukkende bestod af symfonier af de tre wienerklassikere Haydn, Mozart og Beethoven ud fra den betragtning, at denne musik var bedst egnet til at uddanne et musikpublikum. Senere blev denne tradition videreført af Niels W. Gade, der i 1850 overtog ledelsen, men også udvidede med musik af sine tyske venner Mendelssohn og Schumann. Selv i 1865 skrev J.P.E. Hartmann til sin søn Carl i Rom, der havde beklaget sig over Musikforeningens tyske repertoirepolitik: „De klassiske Sager, som tilfældigviis især ere leverede af tydske Componister fra forrige Aarhundredes Slutning og dettes Begyndelse maa danne Programmernes Hovedindhold - Franskmand og Englændere ere dog vel Nationer i Ordets sande Betydning; men see paa de franske og engelske Selskabers Concertprogrammer, og Du vil finde, at Bach, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn, Weber, Schubert osv. udgjøre Indholdets Kjerne, og det af den simple Grund, at det ikke *kan* være anderledes.“ Og således blev det indtil Første Verdenskrig.

Det pædagogiske felt

Også på det uddannelsesmæssige område var Tyskland forbilledet, og det første danske ‘musikakademi’, grundlagt i 1786, havde næsten udelukkende herboende tyske musikere som lærere: Johann Hartmann, Hans Hinrich Zielche og Johan Philip Degen. Desværre viste akademiet sig ikke at være levedygtigt, men til gengæld fik Danmark en tradition for musikundervisning i skolen, der blev stadfæstet i skoleloven af 1814. Denne udvikling skyldtes navnlig to mænd af tysk herkomst: J.A.P. Schulz og H.O.C. Zinck. Schulz havde i 1790 gjort sig bemærket med skriftet ‘Gedanken über den Einfluss der Musik auf die Bildung des Volks, und über deren Einführung in den Schulen des Königl. Dänischen Staates’, som han indledte med disse ord: „At Musiken, naar den anvendes og udøves efter dens Hensigt, formilder Sæderne, forædler Følelserne, og udbreder Fryd og Selskabelighed blant Folket, og overalt har stor Indflydelse paa den moralske Karakteres Dannelse, kan ikkun tages i Tvivl af den, der ikke har haft Leylighed at gjøre sig Betragtninger over denne Kunsts Væsen og Virkninger, eller og hos saadanne, for hvilke det endnu ikke gandske er afgjort, at en Nations Kultur beforder dens Lyksalighed.“ Derfor mente han, at musikundervisningen burde have en fast plads i skolen, fordi man ellers berøvede folk en stor del af deres lykke!

Mens musikken således fik en fast plads i skolen, var det noget sværere at skabe de rette rammer om uddannelsen af de professionelle musikere. Godt nok oprettede den italienske leder af Det Kongelige Teaters syngeskole, Giuseppe Siboni, i 1829 et konservatorium, men det sigtede udelukkende på uddannelse af sangere til Det Kongelige Teater og måtte i øvrigt lukke dørene ved Christian VIII's tronbestigelse, da han - der hidtil havde været en af de faste støtter - dermed fik andre ting at tænke på. Først i 1867 fik København takket være en testamentarisk gave fra juveler Moldenhauer sit første egentlige musik-

konservatorium, der eksisterer den dag i dag under navnet Det Kongelige Danske Musikkonservatorium. Ledelsen bestod efter ønske fra Moldenhauer af kgl. kapelmester H.S. Paulli og komponisterne J.P.E. Hartmann og Niels W. Gade. Mens Hartmann havde undervist i tolv år på Sibonis konservatorium, havde Gade i fire år været lærer ved det af Mendelssohn oprettede konservatorium i Leipzig, og dette konservatorium synes at have været forbilledet for opbygningen af Københavns Musikkonservatorium.

Personlige relationer

Niels W. Gade er en af de få danske komponister, der i sin egen tid opnåede at blive kendt over hele Europa og så langt som til Amerika og Australien, og denne berømmelse udgik fra Tyskland, nærmere betegnet Leipzig. De fire år, han tilbragte i Leipzig som følge af den imponerende succes, hans første symfoni opnåede, da Mendelssohn havde opført den i Gewandhaus, banede vejen for international berømmelse, ikke alene

som komponist, men også som dirigent. At opnå at blive Mendelssohns efterfølger for de berømte Gewandhaus-koncerter gav genlyd ude i Europa og navnlig fik det stor betydning for Gade, at de kendte Leipziger musikforlag Breitkopf & Härtel og Fr. Kistner med fornøjelse påtog sig at udgive hans værker og med deres distributionsnet sørgede for at gøre hans kompositioner kendt langt ud over både Danmarks og Tysklands grænser.

Selv om Gade var en ener, var der andre danske komponister i 1800-tallet, der også så Tyskland

Paulinerkirche i Göttingen.

Foto: Inger Sørensen, 2004

som mulighedernes land. Her kunne de ikke alene stifte bekendtskab med den musik, der ikke blev opført i Københavns begrænsede koncertliv, hvad enten det drejede sig om symfonisk musik eller opera, men der var også langt bedre muligheder for at præsentere deres egne værker for et større publikum. Allerede J.P.E. Hartmann havde i 1830'erne og 40'erne flere gange rejst i Tyskland for at stifte bekendtskab med tysk kulturliv og knyttet kontakter til kolleger og musikforlag, men for hans søn, Emil Hartmann, blev Tyskland centrum i hans musikalske karriere, fordi han her slap for hele tiden at blive rubriceret som „sin fars søn og Gades svoger“. I de sidste årtier af 1800-tallet var han en næsten ligeså kendt skikkelse i tysk musikliv som Gade, idet han årligt gav koncerter med egne værker i alle de store tyske musikbyer som Berlin, Leipzig, Hamburg osv., hvor især hans raffinerede arrangementer af skandinaviske folkemelodier blev yderst populære. Da han som ung skulle på en studierejse, begrundede han sit valg af Tyskland som rejsemål således: „Jeg vedkjender aabent at jeg ikke vilde vælge noget andet Land dertil end Tydskland. Man kan i Wien, Dresden eller endogsaa i Berlin, høre al den gode Musik der er skrevet i denne Verden i Løbet af et halvt Aar og det noblere, bedre og med langt større Kunstsands fra de Udførendes Side end noget andet Sted. Jeg kan ikke opgive det musikalske Standpunkt som jeg staaer paa tilligemed alle de dygtige Musikere herhjemme, og det er Anerkjendelsen af Tysklands store Overlegenhed i musikalsk Henseende.“

Disse ord blev skrevet i sommeren 1864, men Emil Hartmann stod ikke alene med sine synspunkter. Også komponister som August Enna og Paul von Klenau valgte at satse på en karriere i Tyskland. Således blev Ennas operaer foruden i København også opført med succes i bl.a. Berlin, Hamburg, Weimar, Magdeburg og Köln, mens von Klenaus værker næsten udelukkende blev opført i Tyskland. Også den unge Carl Nielsen valgte Tyskland som et af sine rejsemål, da han i 1890 fik tildelt Det Anckerske Legat til en studierejse. På denne tur fik han et overvældende indtryk af Wagners musik, der dog ændrede sig med tiden, men der er ingen tvivl om, at den unge Nielsen var under stærk indflydelse af tysk musikkultur, selv om han senere valgte at gå sine egne veje.

Note

1 Se også Niels Krabbes åbningstale: http://www.paulinerkirche-goettingen.de/wahlverwand_eroeffenrede.htm

2 Oversættelse: „Du ædle Naumann, Kunzen, Schulz! I alle tiders pryd. Snart, ved de tyske mestre, bliver også dansken dristigere, og dertil musers barn. Dog - det tilstår jeg sagte - er også Kuhlau, endda Weyse, tysk af fødsel. De blev dog hurtigt danske, skønt de er tyske.“

Litteratur

Wahlverwandschaften. Zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland. Af Anne Ørbæk Jensen, Claus Røllum-Larsen og Inger Sørensen. Red. Niels Krabbe. Kbh.: Det Kongelige Bibliotek, 2004.

Bjarne Christensen

Seminarielektor,

Ribe Seminarium.

bjarne.christensen@ribesem.dk

Den fjerne mundtlighed

Om fraværet af den mundtlige dimension i fjernundervisningen

It never gravitates toward a single consciousness or a single voice.
The life of the word is contained in its transfer from one mouth to another, from one context to another context, from one social collective to another, from one generation to another generation.
(Bakhtin, 1963/1984, p. 202)

Mange steder i den pædagogiske litteratur, i fagdidaktikkerne og i undervisningspraksis i flere skole- og uddannelsesformer ses igennem det sidste halve århundrede et skifte fra en overvejende monologisk til en overvejende dialogisk forståelse af undervisning og læring. Dette skifte har været præget af ønsket om igennem uddannelsessystemet at fremme livslang læring og har medført en ændring af praksis, der er karakteriseret bl.a. ved elevcentrering, selvorganisering, kollaborative arbejdsformer, problemorientering og situeret og fleksibel læring (Witfelt [et al.] 2000, Holm-Larsen 2000). Det er min påstand, at multimediedidaktikken og fjernundervisningen via nettet vil forblive mangelfuld og producere et stort deltagerfrafald, så længe dialog i overvejende grad knyttes til skriftlighed. Så længe der ikke sker en ændring med hensyn til viden om og færdigheder inden for det mundtlige, vil deltagerne i den distribuerede, it-bårne fjernundervisning risikere at miste en værdifuld professionskompetence, som er knyttet til den mundtlige udtryksfærdighed - et tab, der risikerer at gå ud over kvaliteten i professionsudøvelsen.

Elementer i en multimediedidaktik

Det stigende samfundsmæssige behov for livslang læring via fleksible læringsformer har været knyttet tæt sammen med udviklingen af it-baserede læreprocesser. Det traditionelle krav om tilstedeværelse og samtidighed er i uddannelsesudbuddet blevet suppleret med muligheder for at levere undervisning, hvor deltagerne opholder sig på forskellige steder og deltager på forskellige tidspunkter. Hertil kommer muligheder for at levere en undervisning, hvor samtidigheden er bevaret, men hvor deltagerne ikke op-

holder sig på samme sted - som den undervisning, der organiseres f.eks. via videokonferencer og desktop video, hvor det mundtlige element er til stede (Sorensen 1999).

Würtz (2002) fastslår, at fjernundervisning ikke blot er en anden tilrettelæggelsesform, men at selve kommunikationen er anderledes, og at den skal fastholdes. Den it-distri- buerede tilrettelæggelsesform er karakteriseret ved fleksibilitet og asynkron kommu- nikation. For at fremme deltagernes refleksion over undervisningens indhold bruges midler som dialog, lærertilrettelagte studievejledninger, design af studiemønstre med henblik på fremme af deltagerinvolvering og -refleksion og andre tiltag, der fremmer refleksiv praksis (Sorensen 1999). Sprog i videste forstand, herunder viden om sprog i interaktion, spiller en central rolle for læringen i den synergi, der opstår i samspillet mellem studerende, lærer og stof. Det dialogiske princip er udsprunget af forestillingen om læring som en konstruktion af viden.

‘Dialog’ betyder som bekendt i den daglige brug af ordet ‘samtale’, og afledt heraf har vi betydningen ‘udveksling af synspunkter om et emne’; [ordet er i sin græske form *dialogos* sammensat af *dia*, ‘om’ og *logos*, ‘ord’]. Det er ud fra den daglige brug af ordet således noget af en tilsnigelse at tale om ‘samtale’ i forbindelse med skriftsprogsbaseret fjern- undervisning. Dog er begrebet i sin etymologiske form ikke forkert i forhold til gængs multimediedidaktisk tænkning, idet det skriftlige giver en høj grad af mulighed for at forholde sig reflekterende og skriftsprogligt produktiv til en fremstillet faglighed.

Dialog bindes i traditionelt design af fjernundervisning primært til en skriftlig udveks- ling. Denne praksis står dog i kontrast til den professionelles senere udøvelse af faglig- hed i forhold til elever, klienter, patienter etc. Her gælder dagligsprogets definition af ‘dialog’ i betydningen samtale, og fagligheden er knyttet til mundtlige kommunikative kompetencer. Prisen for tilrettelæggelsesformens fleksibilitet og bagsiden af den asynkrone kommunikation er med andre ord at man fjerner sig fra professions- udøvelsens centrale formidlingsform, som er mundtlig fremstilling og interaktion.

I fjernundervisningen fastholdes imidlertid et centralt krav om dialog og interaktion deltagerne imellem, forstået som primært skriftlig dialog og interaktion udfoldet inden for de mediegenrer, der står til rådighed. Dette stiller særlige krav til både lærere og stu- derende, idet begge udfordres anderledes end i den mundtlige undervisning, hvor man synkront interagerer i et klasseværelse eller til nød igennem mediekkanaler, der tillader mundtlig interaktion over afstand. Kravet om synlighed og deltagelse er anderledes i den skriftsprogsbaserede fjernundervisning; ja, de betingelser for interaktion og de for- mer, den antager i skriftlig form, følger andre regler end den fra klasseundervisningen kendte: dialogformerne bliver anderledes.

Kravet om aktiv, produktiv deltagelse og hermed 'synlighed' er større i fjernundervisningen end i klasseundervisningen, hvor deltagelse kan signaleres på anden vis end ved verbal adfærd. De studerendes forskellige læringsstile passer ikke altid til dette krav om 'synlighed', hvilket også frafaldsproblematikken i forbindelse med fjernundervisning kunne være en indikator på. For læreren åbner der sig med skriftligheden en åbenlys chance for en mere analytisk tilgang til vejledningen, idet udgangspunktet kan tages i en skriftligt fastholdt udvikling af argumentation og skriftlig dokumentation for en fremadskridende forståelse hos den studerende. Begge parter, den studerende og læreren, vinder således noget i forhold til klarhed om et fagligt indhold, men man mister den faglighed, der er forbundet med de mundtlige fremstillingsformer og den forståelse af form og indhold, der knytter sig til den mundtlige interaktion.

Det kræver et stort forarbejde fra lærerens side at fremme en optimal interaktion i en traditionel, skriftsprogsbaseret fjernundervisning, idet de stofområder, der studeres, på den ene side skal fremstå klare og afgrænsede, men på den anden side også skal fremstå som integrerede i en sammenhæng. Disse afgrænsninger og perspektiveringer sker i den traditionelle, mundtlige undervisning som 'forhandlinger om mening' i løbet af undervisningen, når den studerende eller læreren finder det opportunt, og det sker typisk i flere omgange i løbet af et mundtligt undervisningsforløb. I fjernundervisningen skal 'forhandlinger om mening' medtænkes i designet, således at lærerens centrale spørgsmål fremtvinger refleksion og stillingtagen. Læreren må anticipere mere om den studerendes læringsproces og udarbejde sine spørgsmål, gennemføre sin vejledning, vælge sine undervisningsmaterialer, give henvisninger til andet læsestof og andre kilder ud fra overvejelser, formodninger og viden om disse læringsprocesser. Designet bliver en central faktor for, om det samlede forehavende lykkes.

Der stilles samtidig store krav til lærerens didaktiske og refleksive niveau, og dette skal afspejle sig i den kommenterende praksis, læreren udøver skriftligt, og som i lighed med den studerendes produktion altid kan hentes frem igen i den refleksive og fremadskridende proces. Bredden af skriftsproglige genrer og stilistisk variation, der forekommer i netbaseret fjernundervisning, indikerer, at kravene til både studerende og lærer på det skriftsproglige felt er ganske store, og for mange sikkert uoverstigelige (Witfelt 2000).

Fjernundervisning for sproglærere

Erfaringer fra mundtlige såvel som skriftlige kommunikationsformer i og uden for undervisningssammenhænge vil ikke uden videre kunne overføres til fjernundervisning. Den viden og de kundskaber, der skal erhverves i professionsuddannelserne, kan desuden kun i et vist omfang forstås, tilegnes, reflekteres, fastholdes og evalueres via skriftlig kommunikation. En sygeplejestuderende kan læse og skrive om

løfte- og forflyttelsesteknik, men skal også kunne praktisere relevante teknikker. En pædagogstuderende kan læse og skrive om rim og remser og deres betydning for børns sproglige opmærksomhed, men skal også kunne fremsige rim og remser. En lærerstuderende kan læse og skrive om trespring, men skal også kunne udføre et.

Problematikken er ikke mindst tydelig i forbindelse med fremmedsprogundervisningen i en traditionel fjernundervisningskontekst (Christensen 2002b). Sproget er i fremmedsprogsundervisning både medium og objekt, og i arbejdet med sproget er der en sammenhæng mellem receptive og produktive færdigheder i en didaktisk refleksiv praksis, der er essentiel for læreruddannelsen. En del af dette arbejde kræver samtidighed og har traditionelt også været udøvet stedbundet. På samme måde som i anden undervisning vil man også i fremmedsprogsundervisningen kunne opnå en række fordele i forhold til erkendelse af sammenhænge, skærpelse af fagdidaktisk refleksion og nyttig opøvelse af andre centrale kompetencer ved en skriftsprogsdomineret fjernundervisning. Men den ene halvdel af både de receptive og de produktive færdigheder vil i sagens natur forsømmes. Ikke mindst forsømmes den mundtlige interaktion og det samarbejde, der er karakteristisk for god klasseværelsesundervisning (Christensen 2000). Problematikken råber på særlige tiltag hvad angår fjernundervisning - tiltag, der tillader samtidighed og Kooperation, forhandling af mening og fokus på form, herunder fokus på den viden, interaktionsforskningens resultater giver os (Asmuß og Steensig 2003), og hermed eksplicit viden om de regler, der gælder i mundtlig, autentisk interaktion. Interaktionskompetence er for sproglæreren som en logisk del af den sproglige kompetence både medium og objekt. Disse betragtninger er i lige så høj grad relevante for andre, hvis profession udøves via mundtlighed, som de er for sproglæreren, for hvem mundtligheden i traditionel fjernundervisning helt klart mangler.

Mundtlighedspædagogik

Behovet for en mundtlighedspædagogik i relation til fjernundervisning understreges hermed atter. Dette kan f.eks. afhjælpes ved følgende tre tiltag:

- Indlæggelse af seminarer med fremmøde i fjernundervisningsdesignet
- Arbejde med særlige emner og særlige fokuspunkter i selve fjernundervisningen
- Inddragelse af programmer, der transmitterer lyd og billede via pc'en.

Det er i sig selv afhjælpende at indlægge seminarer med fremmøde, al den stund kommunikationen her foregår mundtligt. Men effekten med hensyn til udvikling af viden om mundtlig kommunikation i professionssammenhæng kan formodentlig forstærkes, hvis der er særlig fokus på interaktion og det mundtlige udtryk. Man kan altså forestille sig et særligt kursuselement med fokus på mundtlighed og sproglig opmærksomhed, som lægges ind i fjernundervisningen og øves og forstærkes via de tekniske hjælpemidler, der er til rådighed. En fjerde, afhjælpende foranstaltning kunne f.eks. i

forbindelse med uddannelsen af kommende sproglærere være at inddrage de personer, der i praktiksammenhæng arbejder med de studerendes udvikling af praksis. Det vil som delelement betyde, at den mundtlige dimension inddrages i relation til professionsudøvelsen.

Den virtuelle kommunikationsarena

Den virtuelle kommunikationsarena, som fjernuddannelse foregår i, kan således blive til et nødvendigt mødested og en mediator mellem teori og praksis, hvor tavs viden via vejledning og refleksion omsættes til artikulerbar viden (Christensen 2002c). Dette kan ske gennem de problembaserede, projektorganiserede, tværfaglige og praksisnære tilgange til emner, som lærere, studerende og praktikere i fællesskab definerer.

Netop vejledningsproblematikken i forhold til praktikperioderne er essentiel, også hvad angår sproglige problemstillinger. Det vil imidlertid være en sovepude kun at henvise videreudviklingen af den mundtlige kommunikative bevidsthed til praktikken. Man må fastholde, at den læring, der finder sted i løbet af studiet, også skal knyttes til mundtlige udtryk og mundtlig udtryksfærdighed, ikke mindst af hensyn til den senere professionsudøvelse. Kvaliteten af professionsudøvelsen er givet vældig afhængig af beherskelsen af netop de mundtlige kompetencer.

Mundtlighed og skriftlighed

En traditionel, men fejlagtig opfattelse af forholdet mellem skriftsprog og talesprog kan sammenfattes i en række modsætninger: skriftsproget er lineært i modsætning til talesprogets cirkulære karakter; skriftsproget er logisk fremadskridende i modsætning til digressionerne i talesproget; skriftsproget ses som stramt, klart og entydigt i modsætning til talesprogets løse struktur, der giver uklarhed og flertydighed. Opfattelsen er fejlagtig på en række punkter, som det klart dokumenteres i konversationsanalysen. Ifølge Wagner (2003) er begge former præget af linearitet (kontinuitet); det fremadskridende i skriftsproget modsvares i talesproget af en sekventiel organisering, hvilket er noget andet end de påståede digressioner i talesproget. Hvor skriftsproget er stramt, er talesproget kontekstafhængigt og henter altså betydning ud af sin sammenhæng, og hver ytring er i sig selv kontekstskabende for følgende ytringer. Den uklarhed, man oplever ved traditionelle nedskrivninger af talt sprog, fremstår i konversationsanalysens transskriptioner som værende udtryk for, at samtaleparterne forhandler de betydningspotentialer, der ligger i ytringer og i konteksten. Hvor vi i forbindelse med det skrevne sprog nok kan arbejde med et udvidet tekstbegreb, skal man ved analysen af talt sprog fokusere på det multimodale, nemlig indlejringen i en akustisk og visuel sammenhæng. Ord og billeder spiller sammen i det skrevne, men i talesproget har vi en lang række lyde og bevægelser, der spiller en ikke uvæsentlig rolle i interaktionen, og for hvordan den både skal og kan forstås.

Talesproget er med andre ord ikke afvigende og ugrammatisk. Man kan bare ikke med tilfredsstillende resultat overføre skriftsprogets analysemetoder og -redskaber til analysen af talesproget. Det må her for en god ordens skyld indskydes, at modstillingen mellem talesprog og skriftsprog ikke må overskygge det faktum, at begge naturligvis er gensidigt forbundne (Fafner 1990).

Spørgsmålet er imidlertid, om den viden om talesproget, som pragmatikken og interaktionsanalysen vil kunne bidrage med, fører til bedre kommunikationsformer - i første omgang i uddannelsessammenhængen og på sigt i professionsudøvelsen. Spørgsmålet ligger i høj grad åbent for nærmere undersøgelse, men interaktionsanalysen vil uden tvivl kunne levere ny indsigt også i forhold til undervisning og læring inden for professionsuddannelserne. Dette gælder både hvad angår den normale klasseundervisning og ikke mindst fjernundervisningen. Et bud er at inddrage arbejdet med mundtlighed og interaktion som kuselement i fjernundervisningen. Erfaringer hermed fra f.eks. uddannelse af læger i kommunikation peger på en god effekt (Femø Nielsen 2003, Lauersen 2003, Kjærbeck 2003). Der er desuden belæg for, at arbejdet med den mundtlige form fremmer arbejdet med den skriftlige. Disse faktorer gør i sig selv et forøget fokus på mundtlig fremstilling til et kvalitetskriterium for undervisning (Fafner 1990), og de placerer retorikken, 'den handlende mundtlighed' (Haugsted 1999), og de sproglige discipliner stærkt i forhold til professionsuddannelserne.

Litteratur

- Asmuß, Birte & Jakob Steensig (red.): *Samtalen på arbejde - konversationsanalyse og kompetenceudvikling*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2003.
- Bakhtin, M.M. (1963/1984): *Problems of Dostoevsky's poetic*. i: C. Emerson, ed. and trans., Minneapolis, University of Minnesota Press, her citeret efter Katsuhiko Yamaazumi, *Orchestrating Voices and Crossing Boundaries in Educational Practice*. i: Hedegaard (2001).
- Christensen, Bjarne (2000): *An Example of Integration of ICT into the Subjects*, i: Witfelt (2000).
- Christensen, Bjarne, Annette Falk, Bjarne Hoff, Anders Hove, Christian Quvang & Marianne Würtz (2002a): *FUN, Fjernundervisning i læreruddannelsen*. Intern rapport. Ribe: Ribe Statsseminarium, CVU Vest, 2002.
- Christensen, Bjarne (2002b): *Foreløbige overvejelser om sprogundervisning i en netbaseret læreruddannelse*. Om medie og objekt. i: Christensen [et al.] (2002a).
- Christensen, Bjarne (2002c): *Kan IKT være et organisatorisk og pædagogisk innovativt redskab, der kan skabe helhed i læreruddannelsen?* i: Christensen [et al.] (2002a).
- Fafner, Jørgen: *Forholdet mellem mundtlighed og skriftlighed*. i: *Sprog og kvalitet, Modersmål-Selskabets Årbog 1990*, Kbh.: C.A. Reitzels Forlag, 1990.
- Femø Nielsen, Mie (2003): *Nytter det? Kan undervisning i talens mikrounivers føre til ændret praksis?* i: Asmuß og Steensig (2003).
- Haugsted, Mads Th.: *Handlende mundtlighed, Mundtlig metode og æstetik*. Kbh.: Danmarks Lærerhøjskole, 1999.

- Hedegaard, Marianne (ed.): Learning in Classrooms. A Cultural-Historical Approach. Århus: Århus University Press, 2001.
- Holm-Larsen, Signe: The Challenge of Problem-based Learning - how to practice Student-centred and Self-paced Project Work, Pedactice, (2000) www.vordingbsem.dk/pedactice/
- Kjærbeck, Susanne, (2003) Hvad er en vellykket aktiveringssamtale? i: Asmuß og Steensig (2003).
- Lauersen, Lone (2003): Konversationsanalysen I kommunikationsundervisningen for medicinstuderende. i: Asmuß og Steensig (2003).
- Sorensen, E.K.: Dialogues in Networks. i: Peter B. Andersen [et al.] (eds.): The Computer as Medium. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. Pp. 389-421.
- Sorensen, Elsebeth K.: Interaktion og Læring i Virtuelle Rum. IKT-basert Læring: Interaktionen i Centrum. Ålborg: Aalborg Universitet, Institut for kommunikation, 1999.
- Wagner, Johannes (2003): Talesprogsdata i sprogundervisningen. i: Asmuß og Steensig (2003).
- Witfelt, Claus: A Multimedia Didactical Guide, Pedactice, 2000. www.vordingborgsem.dk/pedactice/
- Witfelt, Claus & Bjarne Christensen, Bjarne: Flexible Learning. A Catalogue of Didactical Key Issues and Methods relating to Developing Flexible Pre-service and In-service Teacher Training Courses, Pedactice, 2000. www.vordingbsem.dk/pedactice/
- Würtz, Marianne (2002): Overvejelser over fjernundervisning generelt. i: Christensen [et al.], (2002a).

sprogforum

tidsskrift for sprog- og kulturpædagogik

ISSN: 0909 9328

In English
Please!

- [Sprogforums udgivelser:](#) Udkomne og planlagte numre
- [Abonnement og løssalg:](#) Priser, bestilling m.v.
- [Redaktionen for Sprogforum:](#) Om redaktionens arbejdsform
- [Hvorfor Sprogforum:](#) Manifestet for udgivelsen
- [Adresse, telefonnummer, e-mailadresse](#)
- [Vejledning til forfattere](#)

Sprogforum i fuldtekst

De fleste artikler ligger nu som fuldtekst

Sprogforum forhandles fra 01.01.2006 af [Århus Universitets Forlag](#). Redaktionen har hjemme på Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU.
Årgangene 1994 til 2005 er udgivet af [INFODOK på Danmarks Pædagogiske Bibliotek](#).

Op
31.0